

Šulekovi neologizmi

Bilić, Mia

Master's thesis / Diplomski rad

2015

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:543935>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-23**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Diplomski studij Hrvatskoga jezika i književnosti

Mia Bilić

ŠULEKOVI NEOLOGIZMI

(diplomski rad)

Mentor: prof.dr. sc. Ljiljana Kolenić

Osijek, 2015.

Sadržaj

0. Sažetak.....	3
1. Uvod	4
2. Središnji dio	
2.1. Bogoslav Šulek.....	5
2.2. Šulekov leksikografski rad.....	5
2.3. Hrvatsko- njemačko-talijanski rječnik znanstvenog nazivlja.....	6
2.4. Neologizmi.....	15
2.4.1. Povijest hrvatske neologije.....	19
2.5. Prefiksalna tvorba.....	21
2.6. Prefiksarno-sufiksna tvorba.....	24
2.7. Sufiksna tvorba.....	24
2.7.1. Imenice.....	24
2.7.2. Pridjevi.....	30
2.8. Slaganje.....	31
2.9. Polusloženice.....	37
2.10. Vulgarizmi.....	38
2.11. Kemijsko nazivlje.....	40
3. Zaključak.....	42
4. Literatura.....	44

Ovaj rad daje pregled neologizama Bogoslava Šuleka koji su pronađeni u rječniku *Hrvatsko-njemačko-talijanskog znanstvenog nazivlja*. Na početku rada daje se biografija Bogoslava Šuleka zatim slijedi njegov leksikografski rad, a potom nešto o *Hrvatsko-njemačko-talijanskom rječniku znanstvenog nazivlja*. Nakon toga slijedi teoretski dio o neologizmima gdje je kao glavna literaturna jedinica poslužila knjiga Vesne Muhvić-Dimanovski *Neologizmi-problemi teorije i primjene*, a zatim se prelazi na središnji dio u kojem se nalazi pregled riječi (neologizama) raspoređenih prema tvorbi hrvatskoga jezika. Primjeri su dani tako da se prvo navode riječi nastale prefiksalmom i sufiksalmom tvorbom, a zatim slijede složenice i polusloženice, kao i pregled riječi koje je označio kao vulgarizme i njihove zamjene. Pod neologizmima ne misli se samo na nove riječi nego i na one riječi koje su postojale u hrvatskome jeziku, ali kao takve nisu bile zabilježene u prijašnjim rječnicima. Također, daju se i riječi iz drugih jezika koje se nalaze u rječniku i koje su prilagođene hrvatskomu jeziku.

Ključne riječi: Bogoslav Šulek, neologizmi, rječnik, znanstveno nazivlje.

1. Uvod

Bogoslav Šulek, vrsni leksikograf 19. stoljeća, utemeljitelj je mnogih hrvatskih riječi koje su se zadržale do današnjih dana te je i zbog mnogih riječi, odnosno jezične čistoće i purizma osuđivan. Bio je jedan od onih koji su stvarali hrvatsku povijest u vrijeme kada su se Hrvati borili za to da pišu i govore hrvatskim jezikom. Što se tiče Šulekovih neologizama, prvenstveno se misli na nove riječi koje je uveo i kojima je obogatio leksik hrvatskog jezika. Posebno je zanimljiv način na koji je on stvarao složenice, kako one koje je sam „skovao,“ tako i one prevedene sa stranog jezika. U ovom radu bit će prikazani neologizmi koji se nalaze u *Hrvatsko-njemačko-talijanskome rječniku znanstvenog nazivlja*, odnosno oni koji su već zabilježeni kao neologizmi u njegovu prijašnjem radu (*Hrvatsko-njemački rječnik*, *Jugoslavenski imenik bilja*). Proučavani su rječnici Ivana Belostenca *Gazophylacium*, Jakova Mikalje *Blago jezika slovinskoga*, Joakima Stullija *Rječosložje* te Mažuranić-Užarevićev *Njemački-ilirski slovar*, pa se u radu nalaze riječi koje nisu pronađene u tim rječnicima. U biografiji navest će se podatci radu i životu Bogoslava Šuleka, a nakon toga slijedi nešto više o njegovu leksikografsku radu, odnosno o njegovim rječnicima. Zatim se nalaze teorijski podatci o neologizmi u kojem se daje nekoliko definicija neologizama. Nakon toga slijede neologizmima koji su pronađeni, odnosno riječi koje su razvrstane prema tvorbi riječi u hrvatskome jeziku pri čemu je temeljna literatura bila *Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku*, Stjepana Babića. Sukladno tomu prvo slijedi prefiksalna tvorba koja daje najviše imenica, a nešto manje glagola. Nakon toga prikazana je sufiksalna tvorba u kojoj je također najviše imeničkih izvedenica, a poslije izvođenja prikazano je slaganje gdje ima složeno-sufikslnih složenica u puno većem opsegu, nego čistih složenica. Kod slaganja daje se pregled nekih Šulekovih polusloženica, a budući da je nešto više onih koje pripadaju kemijskoj terminologiji, navedene su i neke prijašnje teorijske spoznaje o tom području njegova rada. Na samom kraju središnjeg dijela slijede neke riječi koje je on naveo kao vulgarizme te njegovi prijedlozi prikladnih zamjena. Na samom kraju rada nalazi se zaključak s ključnim spoznajama do kojih se došlo prilikom istraživanja i pisanja rada. Cilj je ovoga rada dati pregled riječi koje je Bogoslav Šulek prvi uvrstio u svoje rječnike te pokušati objasniti način na koji je stvarao nove riječi.

2. Središnji dio

2.1. Bogoslav Šulek

Vrsni hrvatski jezikoslovac Bogoslav Šulek rodio se u Slovačkoj i kako piše Rudolf Maixner otac mu je bio evangelički župnik i pisac slovačke gramatike latinskog jezika te je Bogoslav kršten imenom Dragutin Bogoslav. Školovao se u Požunu gdje je završio teologiju i filozofiju te ostao u rodnom mjestu i tamo vršio svećeničku službu u svojstvu „levita.“ Nije se zareadio jer je od svoje 14. godine bio nagluh, a to se smatralo kanonskom manom i upravo zbog naglušnosti napustio je svećeničko zvanje i došao u Hrvatsku 1838. godine. Naime, u Brodu na Savi boravio je njegov brat Mihajlo, vojni liječnik, za kojeg se Bogoslav nadao da će ga ozdraviti. Gluhoća je ostala, no mogao je razumjeti kada mu je netko glasnije govorio.

Slovačku napušta s 22 godine, no prije toga sudjelovao je u književno-političkom preporodu svoje domovine i o tome svjedoči jedna bilježnica u kojoj se nalaze Šulekovi spisi slovačkih i čeških pjesama njihovih književnika, kao i neke Šulekove pjesme.

Kada je došao u Hrvatsku pridružio se Županovoj tiskari i saznaje se da je uz naporan posao u tiskari uspijevao i čitati i učiti, tj. sklapati književne veze. (Maixner, 1952: 7-9)

Šulek se 1840. godine javlja kao pisac u *Croatii*, a ubrzo i u *Danici*. Naime, s Gajem se dopisivao već 1839., te je htio raditi u njegovoj tiskari jer je kao i mnoge jezikoslovce toga vremena i Šuleka Gaj oduševio pa je pristupio u kolo Ilira.

Nadalje, piše Rudolf Maixner, kako se ne zna kad je Šulek prešao Gaju, no pretpostavlja da je to bilo 1842. godine zbog toga što se tada javlja prvi put u Gajevim *Novinama*, a već iduće godine povjereno mu je uređivanje *Danice*. Šulek je uređivao *Danicu* anonimno od 1843. do 1846. godine, kao što je to prije njega činio Demeter, a kao urednik bio je potpisan samo Gaj. Saznaje se kako je Šulek Gaju, kada ovoga nije bilo u Zagrebu, slao političke, lokalne, slavenske, ugarske i lokalne obavijesti te ga obavješćivao o stanju tiskare. Vidjelo se kako je Šulek postao sve više cijenjen te mu je povjereno uređivanje *Branislava* u kojem je izlazila i anonimna Šulekova brošura. Sve je to pridonijelo tomu da on postane što samostalniji te je to utjecalo i na njegov odnos prema Gaju. Gaj je odbio njegov prijedlog da *Danica* izlazi dva puta tjedno, no povjerio mu je da sastavi popis svih knjiga koje se odnose na *Illyricum*, kao i to da preuzme uređivanje *Novina dalmatinsko-hrvatsko-slavonskih*. Šulek se prvi put potpisao

punim imenom i prezimenom 15. ožujka 1848. godine kada je proglašena sloboda tiska. (Maixner, 1952: 12 - 15)

Kako svaki velik čovjek ima svoje protivnike, tako je i Šulek izazvao ogorčenje Ignjata Brlića, kojemu je najviše smetao spor oko pravopisa. Ubrzo je Šulek postavio uvjet Gaju da uz uredničku dužnost dobije i urednička prava što je i dobio jer Gaj nije mogao riskirati da izgubi takvog pisca koji je dobivao iste ponude i od Župana, koji je izdavao *Saborske novine*, a poslije njih i *Slavenski jug*. Maixner navodi kako su ubrzo nastali neki novi sukobi s Gajem (Šulek nije htio nositi odgovornost za članak čiji rukopis nije ni vidio, nije bio zadovoljan oktroiranim ustavom, a Gaj je tada već prelazio u vladin tabor itd.) te je došlo do razlaza između Šuleka i Gaja. Nakon toga Župan dovodi Šuleka u *Slavenski jug*, kojemu je dao svoje najbolje članke, te je i cijelom listu dao biljeg, što ga čini najboljim hrvatskim primjerom novinstva u 19. stoljeću.

Bogoslav Šulek izgubio je u Mađarskoj braću Ljudevita i Miroslava Vilima (Vilka) i ta dva bolna udara nisu utjecala na njegovo prosuđivanje hrvatsko-mađarskog odnosa, koje se razvijalo još od početka 40-ih. *Slavenski jug* nije bio dugoga vijeka i morao je prestati izlaziti 12. veljače 1850. godine, no Šulek je počeo pisati u *Jugoslavenskim novinama*. Članci koji su tamo izašli bili su potpisani na svakakve načine pa je teško odrediti što je u tim novinama bilo Šulekovo. (Maixner, 1952: 17 – 20)

Franjo Josip I. Silvestarskim patentom otvara apsolutizam, znan još kao i Bachov apsolutizam, a za to vrijeme, kako navodi Maixner, Šulek se povukao na stručno, prosvjetno područje, pišući ili prevodeći školske knjige, kao što se u *Nevenu*, hrvatskom književnom časopisu, bavio popularizacijom izuma i prirodnih rijetkosti ili pak filologijom. Imao je čak i jednu raspravu *Srbi i Hrvati* koju naziva povijesnom, a koja je u tim prilikama imala politički značaj. (Maixner, 1952: 21)

Šulek je od 1858. do 1865. godine uređivao *Gospodarski list*, glasilo Hrvatskog gospodarskog društva i u tom djelovanju uspio je stvoriti svoj razgovijetan stil za puko prosvjećivanje istovremeno zadržavajući široke vidike i prilagođavajući se po potrebi i stvarajući stručne izraze. Publicističkim radom sve se više osposobljavao kao leksikograf i u njegovoj ostavštini vidi se filološko nastojanje oko izrade rječnika čime se aktivno bavio od početka 1851. godine. Iduće godine uz novčanu pomoć biskupa J. J. Strossmayera kupio je zbirku stručnog, osobito zanatskog nazivlja od Emanuela Sladovića, senjskog profesora. Podatke o radu na tom rječniku vidljive su iz pisama Šuleka Trnskom iz kojih se vidi da je Trnski bio Šulekov glavni suradnik

jer je prepravljao njegov rukopis prije nego što bude poslan na tiskanje. *Njemačko-hrvatski rječnik* izlazio je u svescima još 1854. godine, a konačan rječnik izašao je 1860. godine i posvećen je Strossmayeru koji mu je dva puta pružio novčanu potporu. Nadalje, tih godina uređivao je *Gospodarski list*, prevodio, a našao se i među pokretačima novog dnevnika *Pozora* koji je počeo izlaziti iste godine kad je izašao njegov rječnik 1860. Već iduće godine izlazi njegova knjiga *Hrvatsko-ugarski ustav ili konstitucija* koja je u 14 dana prodana u 2000 primjeraka te je i prevedena na talijanski. Jedno vrijeme je uređivao *Pozor*, no 1866. godine odstupava s tog mjesta i vraća se književnim poslovima i time je napustio novinarsko zvanje, iako je nastavio pisati članke u *Pozoru*.

Franjo Rački 1863. godine imenovan je školskim nadzornikom namjesničkog vijeća te je pokrenuo akciju da se utvrdi hrvatska znanstvena nomenklatura pa je preko odbora stručnjaka prvo dao skupiti građu. Tako su popisi stranih riječi poslani stručnjacima kako bi oni smislili hrvatski naziv, ako on uopće postoji. Nakon što su svi „iskazi“ vraćeni namjesnikovo m vijeću odbor je predložio da se redakcija povjeri Šuleku. On je taj posao prihvatio te je morao neke nepotpune iskaze popuniti, neke sam skupljati tražeći savjete stručnjaka (Jagić, Torbar i dr.), a njegov originalan rad predstavljaju one riječi koje je pozajmljivao iz drugih slavenskih jezika te je i davao njemačke, talijanske, mjestimice čak i francuske nazive riječima. (Maixner, 1952: 22 - 26) Za hrvatske izraze u predgovoru kaže kako ih nije on sve skovao, nego od drugih pisaca skupljao. Na poziv namjesničkog vijeća napisao je 1866. godine knjigu *Korist i gojenje šumah, osobito u trojednoj kraljevini*, koja je između ostalog važan doprinos stvaranju hrvatske stručne terminologije.

U Jugoslavenskoj akademiji proveo je posljednje razdoblje svoga života. Hrvatski sabor 12. ožujka 1866. godine odredio je prvih 14 članova i među njima bio je Šulek, koji je postao prvi član u matematičko-prirodoslovnom razredu. Bio je nadaren za razna područja, a njegov izbor da ode u prirodoslovne znanosti postaje jasniji kada se saznaje da je u srpnju 1867. godine promoviran u Rostocku u Njemačkoj za doktora filozofije na temelju svoje latinske disertacije o Ruđeru Boškoviću, matematičaru i fizičaru. (Maixner, 1952: 26)

Tajnik Akademije postao je 1847. godine i tu je funkciju vršio do svoje smrti 30. studenog 1895. godine. Glavno djelo koje je izradio kao akademik je *Jugoslavenski imenik bilja*, velika zbirka od 490 stranica koja donosi narodne botaničke nazive (hrvatske, srpske i slovenske). Uz rad na Akademiji Šulek je radio i izvan nje. Osim radova u novinama, on je objavio i niz knjiga s različitih područja, na primjer *Naše pravice* (knjiga u kojoj su sabrani u prijevodu zakoni,

listine, isprave i spisi od 1102. do 1868. godine), *Prirodni zakonik ili popularna fizika*, I. knjiga *Silarstvo* (mehanika), II. knjiga *Vesarstvo* (akustika), III. knjiga *Svjetlarstvo* (optika) te *Lučba za svakoga ili popularna kemija*, koju je Matica hrvatska izdala 1881. godine. Nadalje, treba spomenuti i njegove prijevode s mađarskoga: brojne knjižice za ugarsko-hrvatsko domobranstvo kojih ima dvanaest i predstavljaju njegovu djelatnost na području stvaranja stručne terminologije, kao i preradbu Vukova prijevoda *Novog zavjeta*. Treba se još dodati kako je ostalo nešto njegovih neobjavljenih originalnih i prevedenih radova, osobito beletrističkih. (Maixner, 1952: 27-28)

2.2. Šulekov leksikografski rad

Poznato je da Šulek nije odmah počeo djelovati kao leksikograf, naime dolaskom u Hrvatsku prvo je počeo raditi u novinama. Kao što piše Maixner, on je kao publicist proširio sredstva izražavanja svojih misli i sve se više osposobljavao kao leksikograf te se izradom rječnika aktivno bavio od početka 1851. godine. Biskup Strossmayer dao mu je novčanu potporu kupivši zbirku stručnog nazivlja koja mu je pomogla prilikom sastavljanja rječnika. *Njemačko-hrvatski rječnik* izlazio je u svescima još 1854. godine, a konačan rječnik izašao je 1860. godine i posvećen je Strossmayeru koji mu je dva puta pružio novčanu potporu. „Godine 1852. godine javlja knjižara F. Župana da će izaći rječnik *po najboljih tiskanih i mnogih rukopisnih izvorih izradjen*.“ (Maixner, 1952: 23)

Zlatko Vince navodi kako će rječnik imati uz mnoštvo izraza svake struke, službene izraze i bogoslovno, trgovačko, prirodoslovno itd., jednom riječju znanstveno nazivlje. Tiskanje je potrajalo deset godina, ali nije izašlo na 80 araka, kako je prvotno trebao, nego na 107 araka i bio je gotov 1860. godine kada je ukinut apsolutizam. On se u tom rječniku nadograđivao na Mažuranić-Užarevićev rječnik iz 1842. godine. Heinsiusov rječnik, koji je izašao 1840. u četiri sveska s preko tri i pol tisuće stranica, bio mu je uzor za njemački jezik. U osnovi riječi su mu štokavske narodne, ima i dijalektizama i neologizama, ali je svoj posao obavio s mnogo smisla za rječničku tvorbu u vrijeme kada još nije bilo napisanih kapitalnih djela o tvorbi riječi u slavenskim jezicima. (Vince, 1990: 536-538)

Njemačko-hrvatski rječnik objavljen je 1860. godine u dva sveska i ima preko 70.000 riječi, a na kraju rječnika nalazi se onomastički dodatak i još jedan koji donosi abecedni popis riječi pisanih s ě.

Iste godine kada je izašao rječnik dolazilo je do sve veće potrebe da se nađe što više školskih knjiga, naročito za prirodoslovnu struku. Šulek se našao kao sposoban da prevede i Zippeovu knjigu *Naturgeschichte* 1856 godine, a deset godina nakon toga napisao je *Biljarstvo za višje gimnazije*, zatim *Jugoslavenski imenik bilja*, koji donosi botaničke nazive na hrvatskom, slovenskom i srpskom jeziku.

Vince piše da kada je u Hrvatskoj uvedeno domobranstvo i u službi mu je bio ozakonjen hrvatski jezik, nastala je potreba da se prevede cijeli vojnički pravilnik i sve naredbe. Miroslav Kulmer, tadašnji zapovjednik domobranstva, smatrao je da bi to najbolje mogao učiniti Šulek. Šulek je od 1870. godine prevodio i objavljivao knjižice iz vojnog područja koje su postupno izlazile te Vince navodi kako se ne može pouzdano reći je li sve preveo Šulek, no da je najveći dio njegov, kao što navodi Josip Torbar. (Vince, 1990: 563-564)

Kako je već rečeno, nakon pada apsolutizma pojavila se velika potreba za djelima na hrvatskom jeziku, naročito znanstvenom jer je mnoštvo obrazovnih ljudi moralo posezati za latinskim i njemačkim nazivima jer nije bilo hrvatskih. Školski nadzornik Franjo Rački bio je pokretač svega jer je organizirao da se sastane Namjesničko vijeće koje je sastavilo popis znanstvenih naziva na latinskom i njemačkom te poslao stručnjacima da osmisle prijedloge za hrvatske nazive. Najbolji u tome pokazao se Bogoslav Šulek.

2.3. Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenog nazivlja

Napisati rječnik nije lak posao, a za Bogoslava Šuleka to je bio pothvat koji je samo slijedio nakon niza radova koje je objavio iz raznih područja. Rječnik znanstvenog nazivlja, drugi je njegov po redu, ali puno opsežniji jer uz hrvatske, njemačke i talijanske riječi donosi i neke riječi iz francuskog, latinskog, engleskog i grčkog jezika.

Napravio je posao koji je i više nego zahtjevan jer je trebalo istraživati, prevoditi te smišljati riječi za znanstvene termine koje će velik broj ljudi koristiti, ponajprije za rad, a onda i za svakodnevno služenje. Dakle, kod ovog rječnika naglasak je prvenstveno na znanosti stoga i naziv „znanstveno nazivlje“ na to upućuje.

Već je spomenuto da je Franjo Rački imenovan školskim nadzornikom namjesničkog vijeća 1863. godine te je na njegov prijedlog pokrenuta akcija da se utvrdi hrvatska znanstvena nomenklatura. Popisi stranih riječi poslani su stručnjacima koji su trebali smisliti hrvatske nazive te ih onda poslati nazad namjesničkom vijeću. Nakon što su pregledani radovi odbor je donio odluku da se redakcija povjeri Šuleku. On je zadatak prihvatio te je morao neke riječi popuniti, neke skupljati uz savjete stručnjaka, a uz neke je stavljao i strane nazive.

Rječnik je bio završen, kako navodi Gostl, oko 1867. godine, ali rukopis je idućih godina redigirao i popunjavao. Sam priznaje kako je na rječniku radio četiri godine i to osam sati dnevno, a slaganje i tiskanje trajalo je čak pet ili šest godina. (Gostl, 1998: 79)

Vince navodi kako je on koristio rezultate drugih stručnjaka, ali je unio i toliko drugih termina i dugo radio na njemu pa je njegov udjel bio velik i stoga je s pravom stavio svoje ime kao redaktor. (Vince, 1990: 569)

Nakon predgovora donosi tumač kratica gdje i navodi kratice autora (Daničić, Erjavec, Preradović, Pavlinović, Sabljar, Stulli, Trdina, Trnski, Vodnik i dr.) koje stavlja uz riječ koju je preuzeo od njih pa su u rječniku pojavljuju riječi iz njihovih djela, od rječnika do zbirki riječi.

Rječnik nosi naziv *Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenog nazivlja* te izlazi u dva sveska, prvi 1874. godine i sadrži riječi od A do N, a drugi svezak objelodanjen je 1875. godine i sadržava riječi od O do Ž.

Budući da se hrvatski jezik uveo u škole i javne ustanove kada se ukinuo latinski 1848. godine i njemački, 1861. godine, postojala je sve veća potreba za radovima na hrvatskomu jeziku.

Paušek-Baždar piše kako je prirodoslovna literatura na hrvatskome jeziku u to vrijeme bila vrlo skromna. Godine 1853. izlazi prvo izvorno djelo iz prirodnih znanosti na hrvatskomu jeziku: *Početno naravoslovje za porabu nižih zavodah i za samuke* Josipa Partaša.

Prvi udžbenik kemije na hrvatskom nosi naziv *Obća kemija za male realke* autora Pavla Žulića te on sam govori kako se u pisanju koristio Šulekovim *Hrvatsko-njemačkim rječnikom* iz 1860. Upravo je objavljivanje *Obće kemija za male realke*, Pavla Žulića, Šuleku pomoglo kod uvrštavanja kemijskog nazivlja u rječnik znanstvenog nazivlja. (Paušek-Baždar, 1998: 124 - 125).

Gospodarski list, koji je bio prvi i jedini preporodnog i ranog postpreporodnog doba koji je promicao kemiju, bio je i jedini list koji je imao članke prirodoslovnog sadržaja. To je dovelo do razvijanja Šulekova interesa za kemiju koje se i povećalo nakon 1858. godine kada je postao urednik *Gospodarskog lista*. (Paušek-Baždar, 1998: 122)

Vidi se kako je Bogoslav Šulek sudjelovao u stvaranju hrvatskog nazivlja od samog početka stvaranja hrvatskih stručnih riječi za potrebe iz svih područja.

Donose se njegove uvodne riječi u predgovoru gdje se osvrće na posao koji je morao obavljati:

„Po mnenju ovoga odbora valjalo se je čuvati dvijuh skrajnostih kod sastavljanja toga rječnika, naime pretjerana purizma i nepotrebna klasicizma. Odbor se podieli na pododbore, koji su, svaki svojoj struci, razsudjivali predložene znanstvene nazive. Ovi pododbori radili su marljivo jedno šest nedjeljah danah, pa se je onda visoka kr. zemaljska vlada dostojala njihov rad meni povjeriti, da sastavim rječnik znanstvenoga nazivlja. Tko je ikada pokušao rječnik pisati, znade, kako taj posao neizmijerno sporo napreduje ; čemu se nećeš čuditi, kad pomisliš, da tu treba o svakoj rieči podugo razmišljati.“ (Šulek, 184./1875. 7- 8)

Navodi kako je smatrao da će rječnik biti puno korisniji za narod ako se ne ograniči samo na srednja učilišta, nego da bude koristan i višim učilištima pa je tako morao puno više istraživati:

„Za njekeje pak znanosti i nauke nije bilo stiglo popunjenih iskazah. Da zadovoljim dakle svojoj dužnosti, morao sam izraze njekejih naukah, najpače tehničke struke, sam skupljati, pomenute gore iskaze popunjavati ; a da mi rad nebude subjektivan, pretresao sam nazive svake znanosti s kojim vještakom, po imenu mudroslovne i jezikoslovne s g. drom V. Jagićem, fizikalne s g. J. Torbarom, rudoslovne s g. F. Erjavcem, mehaničke s g. Jelovšekom, a za druge pojedine izraze propitivao sam sad ovoga sad onoga. (...) Nazivlje gradjevne struke sastaviše velikom stranom gg. savjetnik Baltić i nadzornik Utiešenović. (Šulek, 184./1875: 8)“

Ističe kako je hrvatskim riječima dodavao talijanske kako bi Dalmatincima knjiga bila korisna te i talijanskom nazivu hrvatski prijevod, a tehničkim strukama engleski i francuski naziv kako bi hrvatski narod uvidio vrsnoću, gipkoću i okretnost hrvatskog jezika te da će tako uvidjeti kako su hrvatski nazivi laki kad se usporede sa stranima.

Navodi kako je nastojao upotrebljavati riječi iz naroda, a na onom mjestu gdje Hrvati nemaju svojih riječi posuđivao ih je iz slavenskih jezika koji su srodni hrvatskom jeziku i pri tome napominje kako je stavljao kojeg je porijekla riječ, odnosno iz kojeg je jezika posuđena:

„Sastavljajući ovaj rječnik nastojao sam što se više može upotrebljavati prave narodne rieči, a gdje sam mislio, da hrvatski narod neima svoje rieči, ili gdje je nisam mogao doznati, pozajmio sam ju od srodnih slavenskih plemenah, kad mi se je učinila, da je prema našem govoru ; al sam uvijek zabilježio jezik, od kojega je posudjena.“ (Šulek, 184./1875: 8-9)

Vince piše kako Šulek usvaja načela češkog jezika (upotreba njegova dotadašnjeg blaga, stvaranje neologizama i umjereno dopuštanje tuđica), no on je plodniji u tvorbi neologizama, a umjereniji u primanju tuđica te dodaje i četvrto načelo, a to je pozajmljivanje riječi iz slavenskih jezika. To načelo stoji na drugom mjestu, a stvaranje neologizama je iza njega. (Vince, 1990: 571)

Vidjet će se kako ima riječi iz češkog jezika, slovenskog, kao i crkvenoslavenskog te je to Šulek i obilježio, no ima dosta i onih koje nije obilježio, a posuđeni su iz drugih jezika. Također napominje da kada nije mogao naći ni u srodnim jezicima primjerenu riječ, onda je stvarao svoje i to na taj način da nova riječ bude primjerena hrvatskomu jeziku, odnosno izrazu:

„Ondje, gdje u slavenskih plemenah nenadjoh pomoći, nastojah stvoriti primjereni naziv ; al opet nisam sve popreko prevodio, nego samo ono, za što sam mislio, da bi se moglo čisto hrvatski izraziti.“ (Šulek, 184./1875: 9)

Šulek se, prije svega, zalagao za purističko načelo stvaranja riječi, a to je naročito vidljivo kod naziva kemijskih elemenata koje poslije predgovora u ulomku pod nazivom *O hrvatskom lučbenom nazivlju* i objašnjava.

On se povodi za češkim jezikom i navodi Šarafika koji je tvorio riječi za češko nazivlje:

„jer što Šarafik piše za česki jezik, mora se sasvim upraviti i na jezik hrvatski (...) Nu ako je prosto dodavati tuđim korjenikam naše domatke, prekrajati tuđinke na našu, i tako stvarati

rieči, kojim je stražnji dio naš i nov, a samo prednji tudj (na pr. elektrizovan), dakle rieči, koje niti su sasvm naše niti sasvim tudje, nego prqave maškare: zašto da nebude prosto stvriti jim i prednji dio, da postanu sasvim naške, te da nenagrdje nego obogate hrvatski jezik?“ (Šulek, 1874./1875: 13 – 14)

Spominje kako su i Rusi počeli u zadnje vrijeme sve više prevoditi znanstvene nazive, i to naročito u kemiji.

Zalaže se za hrvatske nazive koji su primjereniji, ljepši pa onda nema razloga da se strani nazivi koriste pored takvih:

„U neizcrpljivoj blagajni našega jezika naći će se (samo ako se bude pomnjivo i razborito tražilo) sigurno primjerenijih i krasnijih izrazah: pa zašto da se neogledamo i na tom polju, kad je jezik tako mekan, gibak, okretan i uz to miloglasan kao nijedan do grčkoga? Zašto da nezgrabimo svojom kupom bistre vode iz vrela znanosti, nego da ju svejednako srčemo samo iz tudje romanske i grmanske čaše? (...) Nemislim da će mi tko prigovoriti, ako rečem, da se ima novoj kakvoj stvari nadjenuti ime, stvoreno prema njezinoj naravi, ili barem prema onomu njezinomu svojstvu, kojim se najviše odlikuje, koje najviše u oči udara.“ (Šulek, 1874: 15)

Piše kako bi dobili predugačko ime kada bi prevodili riječ koja je sastavljena od četiri ili više riječi i još kad bi joj se htio dati organski naziv i kako se oduprijeti toj neprilici. Navodi i kemijske elemente za koje je smislio hrvatski naziv, na primjer: *kisik (oxygenium)*, *vodik (hydrogenium)*, *dušik (nitrogenium)*, *ugljik (carbonium)*, *svjetlik (phosporus)* *krem ili kremik (silicium)*, *vapnik (calcium)*, *gorčik (magnesium)* itd.

„Ni inače Šulek nije bio uvijek sretne ruke pri stvaranju termina, te se više obazirao na to postoji li u hrvatskom jeziku koji sufiks prema kojemu bi mogao stvoriti nove riječi, a manje je pri tome uzimao u obzir kakvo on ima značenje. Zbog toga su mnoge njegove riječi ostale neprihvaćene.“ (Vince, 1990: 570)

Naime, Šulek nije toliko poznavao tvorbu riječi jer su se djela za tvorbu riječi pojavila tek kasnije (Miklošić, Dančić, Maretić) stoga je Šulek stvorio svoje djelo prije nego što je bio proučen štokavski, tada već književni jezik. Da je Šulek čekao desetak godina njegov rad imao

bi više štokavskog duha, ali kao što Jonke kaže hitne i neodložene potrebe ne bi bile namirene.
(Vince, 1990: 508)

2.4. Neologizmi

U 19. stoljeću nastajala je sve veća potreba da se ljudi izražavaju stručnim terminima pa se zbog toga moralo posezati za stranom terminologijom. Stoga ne čudi da su mnoge novonastale riječi

toga vremena rađene po stranom uzorku, odnosno vidjelo se kako je na stranu osnovu dodan hrvatski nastavak. Prema tome počinju se stvarati nove riječi za strane, kao i nove riječi za nove termine koji su se pojavili. Neke od definicija neologizama kroz povijest su:

Mouninova definicija: „Nova riječ, novo značenje neke, već postojeće, riječi, ali također primljenica (ne samo iz stranoga jezika nego i žargona pojedinih društvenih skupina); napokon i riječ koja je ponovno oživjela.“ (Mounin, 1974: 229)

Zatim definicija dvadesetak godina kasnije: „nova tvorenica, novostvorena riječ; nova riječ; odnosno novi izraz koji se u razgovornomu jeziku još nije potpuno udomaćio.“ (Lewandowski, 1994: 744)

Dieter Herberg kaže kako je neologizam „leksička jedinica odnosno značenje koji se pojavljuju u određenome razdoblju jezičnoga razvoja, u jednoj komunikacijskoj zajednici, zatim se šire, bivaju prihvaćeni kao jezična norma te ih većina jezičnih korisnika neko vrijeme osjeća novima.“ (Herberg, 2002: 195) Moglo bi se reći kako bi ova definicija najbolje odgovarala onome što je u vrijeme Bogoslava Šuleka bilo potrebno u hrvatskome jeziku. Hrvatski jezik napokon je postao služben, počeli su nastajati udžbenici na hrvatskome jeziku, no terminologija je većim dijelom bila strana te je nastala potreba da se strane riječi izraze hrvatskim riječima.

Vesna Muhvić-Dimanovski piše da nije nužno da nova riječ postane sastavnim dijelom leksika nekog jezika te navodi razloge proširivanja inventara nekog jezika:

1. pojava novih pojmova/predmeta/pojava kojima treba dati ime;
2. nazivi kao dodatak već postojećima:
  - a) ekspresivni nazivi – derogativni, vulgarni, eufemistički, šaljivi itd.
  - b) stilistički – žargon, formalni/neformalni, razni registri
  - c) pragmatički faktori – jezična ekonomija, estetski razlozi, pomodni trendovi, trenutačna inspiracija i sl.
3. povijesni, politički i drugi. (Muhvić-Dimanovski, 2005: 4)

Od nabrojanih razloga zbog kojih dolazi do nastanka novih riječi moglo bi se reći kako su Šulekove riječi nastale zbog sva tri razloga. U to vrijeme pojavljuju se novi predmeti i pojave,

kao i novi nazivi za već postojeće stvari, a dobro je poznato da su povijesni i politički razlozi pridonijeli, a na neki način i zahtijevali stvaranje novih riječi.

Naravno da se leksik ne obogaćuje ravnomjerno, potreba za novim riječima nije jednaka u svim životnim područjima, znatno je veća primjerice u području tehnike, nego u području glagola koji označuju ljudske djelatnosti koje su oduvijek postojale. (Muhvić-Dimanovski, 2005: 6)

„Neologizam se najčešće definira na temelju dvaju aspekata: sadržajnoga i formalnoga. Neologizam se, dakle, od već ustaljenog leksika razlikuje bilo po obliku i značenju, bilo samo po značenju.“(Muhvić-Dimanovski, 2005: 6) Uz to oni se dijele na dva temeljna tipa: denominativne i stilističke. Denominativnima pripadaju oni neologizmi koji su predmetom interesa šire jezične zajednice i koji nastaju iz potrebe da se u komunikaciji izrazi neko novo iskustvo. Iz tog razloga njih je puno više od stilističkih jer njihovo je stvaranje isključivo vezano za specifičan stil nekog pisca. Takve riječi obično se zovu *hapaks*, *okazionalizam*, tj. *prigodnica* kako je neki naši autori zovu. (Muhvić-Dimanovski, 2005: 6)

Dakle denominativnoj neologiji

„pripadaju sve one riječi koje su potrebne da bi se imenovali novi pojmovi koji skoro svakodnevno iz stranih i domaćih izvora. Jednim je dijelom ta vrsta neologije pokrivena stranim riječima koji pristižu zajedno s novim pojmovima: ponekad takve riječi dugo ostaju u izvornome obliku, dok se mnoge vrlo brzo integriraju u jezik primatelj, dakle prilagođavaju domaćem sustavu na svim razinama. Strane se riječi odnosno posuđenice također dijele na dva tipa: jedno su *denotativne* posuđenice, a drugo *konotativne*. Denotativne su one koje su potrebne da bi se imenovali novi pojmovi stvoreni u nekoj drugoj zemlji, koji onda zajedno s tim pojmom donose i novu riječ.(...) Konotativne posuđenice (...) su posljedica prestiža što ga posjeduje neka država.“ (Muhvić-Dimanovski, 2005: 7)

Denotativna neologija bila bi ona u koju bi se mogli svrstati Šulekovi neologizmi iz razloga što je sve više riječi stranog podrijetla bilo u hrvatskome jeziku, naročito u području znanosti (*semiotika*, *litografija*, *sarkazam*, *kontagenta*, *kontigent*, *lokomotiva* i dr.). Što se tiče posuđenica tu bi isto bilo najviše onih denotativnih jer se one odnose na pojmove u drugim državama te kao takvi potrebni su kako bi se ljudi informirali o takvim pojmovima.

„Nove se riječi mogu svrstati u stanovite kategorije i prema raznim drugim kriterijima; tako neki autori razlikuju primarnu neologiju od one nastale prevođenjem. U prvu kategoriju spadaju

novе riječi koje prate pojavu kakvoga novog pojma u konkretnom jeziku; druge samo prevode neki leksem ili stručni naziv koji već postoji u nekom drugom jeziku.“ Muhvić-Dimanovski, 2005: 8) Druga kategorija vrlo je produktivna jer je nerijetko da se mnoštvo riječi iz općeg jezika ili novog nazivlja iz raznih područja prevodi da bi se približile jeziku primatelju, odnosno njenim govornicima. (Muhvić-Dimanovski, 2005: 8)

Kada se govori o neologizmima s tim pojmom povezano je i kalkiranje, odnosno kalk koji se definira kao „svaki oblik zamjene strah tvorbenih jedinica elementima domaćega jezika, a pritom se prenosi značenje stranoga modela.“ (Turk, 1998: 178)

Neologizmi su vezani uz kalkiranje jer svaka nova strana riječ nastoji se prevesti na jezik primatelja te tako nastaju neologizmi.

Vesna Muhvić-Dimanovski, osim nabrojanih kategorija neologizama, spominje i *primljenice*, *pseudoprimljenice*, *domaće nove riječi* te *nove-stare riječi*. Definira ih ovako:

Za *primljenice* kaže da:

„posuđenice tvore najveći dio neološkog leksika jer je očito nemoguće očekivati kako će svaka nova riječ koja se u nekom jeziku pojavi zajedno s 'uvezenim' pojmom odmah biti prevedena (...) Premda je u nekim jezicima zahvaljujući purističkome stavu udio posuđenica u cjelokupnome korpusu neologizama manji nego u onima gdje je otvorenost prema stranim utjecajima veća, pokazalo se da nigdje nije moguće odmah stvoriti domaće zamjene za kakvu stranu riječ. Zbog toga se mnoštvo (identičnih) posuđenica javlja u svim jezicima, dakako više ili manje prilagođenih konkretnome jeziku.“ (Muhvić-Dimanovski, 2005: 39)

Nadalje, za *pseudoprimljenice* piše kako „riječi toga tipa zaista predstavljaju apsolutnu novinu jer ne postoje kao model u stranom jeziku, nego se posve slobodno oblikuju u nekom drugom jeziku.“ (Muhvić-Dimanovski, 2005: 47)

Za *domaće nove riječi* spominje okolnosti u kojima nastaju pa kaže kako:

„u svakoj jezičnoj zajednici stanovit broj neologizama nastaje kao posljedica potrebe imenovanja nekih posve lokalno ograničenih novih pojava, pojmova ili predmeta. Obično je potreba za takvom vrstom novih riječi vezana uz neka intenzivnija društveno-politika previranja, uvođenje administrativnih mjera karakterističnih isključivo za određeno područje i slično. Logično je da se u takvim situacijama ne posuđivanjem iz drugih jezika jer

treba naći novu riječ za pojam svojstven samo jednoj, domaćoj, jezičnoj zajednici.“ (Muhvić-Dimanovski, 2005: 49)

Za nove – stare riječi piše kako tu ne misli na „oživljenice, tj. one stare riječi koje su iz različitih razloga bile potisnute u pasivni leksik pa su u stanovite razdoblju relativizirane. Relativno su brojne, naime, riječi koje ponekad sasvim neobično, a ponekad i iz sasvim očitih razloga dožive masovnu uporabu, odnosno na frekvencijskoj se listi naglo uspinju na vrlo visoko mjesto.“ (Muhvić-Dimanovski, 2005: 51)

Muhvić-Dimanovski u istoj knjizi piše i o načinima stvaranja neologizama pa tako navodi stvaranje tvorbenim obrascima, dakle opće poznato stvaranje različitim tvorbenim načinima zatim kontrakcija ili sažimanje za koji piše, između ostalog da se „u većini slučajeva sažimaju prvi dio jedne riječi i drugi dio druge riječi, s time da je kraj riječi obično zadnji slog druge riječi, ali ponekad i samo jedan fonem (ili grafem).“ (Muhvić-Dimanovski, 2005: 99)

Zatim slijedi semantička neologija kod koje neologizmi (semantičke posuđenice ili neosemantizmi) nastaju na taj način da se postojećem leksemu daje novo značenje. (Muhvić-Dimanovski, 2005: 103)

Nakon toga slijedi stvaranje novih riječi metonimijom kada „neologizam se kao posljedica metonimije javlja tek u određenim slučajevima u kojima se vlastito ime počne rabiti za neki opći pojam, tj. kad ono postane opća imenica pa se tada, u skladu s pravilima danoga jezika, sklanja, dobiva određeni član ili slično.“ (Muhvić-Dimanovski, 2005: 104)

Za stvaranje novih riječi metaforom piše kako treba biti oprezan jer svaka nova upotreba metafore nije odmah neologizam, nego „on to to postaje tek dugotrajnijom uporabom stanovite metafore, širenjem u svakodnevnoj komunikaciji, te naposljetku ulaskom u rječnike. (...) Da bi neka metafora postala kandidatom za neologizam, mora proći proces lokalizacije.“ (Muhvić-Dimanovski, 2005: 105)

Iduća su podjela slobodne tvorbe:

"Za imenovanje pojedinih novih pojmova ili predmeta ponekad se pribjegava uporabi oznaka nacije iz koje pojam potječe. Na taj je način stvoren čitav niz naziva koji sadrže komponentu

koja ih veže uz izvornu državu. Zapravo su to sasvim proizvoljni nazivi kojima nećemo naći uzore u nekom drugom jeziku, niti odgovarajuće oblike koji bi bar dijelom bili slični. Međutim, u jeziku u kojemu su oblikovani pružaju dovoljno asocijacija na svoje podrijetlo. Ima, međutim, i stanovit broj naziva toga tipa koji tu nacionalnu komponentu nose, a da za to u stvari ne postoji utemeljeni razlog. (...) Na neki se način ovdje može govoriti o svojevrsnoj 'pučkoj etimologiji', vrlo često posve pogrešnoj." (Muhvić-Dimanovski, 2005: 106)

Zadnji su tvorbeni način neologizmi nastali radi popunjavanja mjesta antonimima pa Muhvić-Dimanovski ustanovljuje „ako se malo pobliže analiziraju neki neologizmi može se doći do zaključka koji upućuje na to da stanovit broj novih riječi nastaje samo iz razloga što već postoji njihov antonimski parnjak ili jednostavno par.“ (Muhvić-Dimanovski, 2005: 107)

„Neologizmi su – bez obzira na to radi li se o sasvim novim riječima ili o novim značenjima starih – vrlo konkretni svjedoci društvenog razvoja pojedinih sredina. Oni jasno pokazuju kako je jezik usko vezan uz komunikaciju i društvo. Upravo ta povezanost jezika, društvenog razvoja i komunikacije stavlja neologizam u specifičan, pomalo paradoksalan, položaj: ta je vrlo raširena, leksička kategorija s jedne strane posljedica krajnjega jezičnog purizma, s druge strane otvorenosti jezika prema stranim utjecajima.“ (Muhvić-Dimanovski, 2005: 9)

2.4.1. Povijest hrvatske neologije

Tijekom povijesti rječnici su donosili nove riječi, u većoj ili manjoj mjeri, te je neizostavno spomenuti Kašića, Mikalju, Belostenca, Stullija, Mažuranića, Užarevića, Šuleka i druge. Nadalje, mnogi su pisali i rasprave o uvođenju novih riječi, odnosno o purizmu te Muhvić-Dimanovski daje kratak pregled povijesti hrvatske neologije te kaže kako se u hrvatskome jeziku oduvijek htjelo očistiti od stranih riječi. Puristički se stav ocrtavao uglavnom u dva smjera: prvi je bio protiv posuđenica (u prvom redu germanizama), i to u najširem smislu, dakle ne samo izravnih posuđenica nego i prevedenica građenih prema njemačkome uzoru, a drugi je bio tzv. štokavski purizam kojemu je cilj bio dosta radikalno uklanjanje kajkavskih i čakavskih riječi iz književnog jezika. Dakako, ovdje nas zanima ponajprije prvi vid purizma, jer je on veoma važan preduvjet za stvaranje neologizama. (Muhvić-Dimanovski, 2005: 17)

Rano su zabilježeni jezični radovi koji govore o čistoći jezika, već u 17. st. Vitezović piše kako se jezik treba osloboditi tuđica, a u 18. st. Reljković je preveo stanovit broj stranih riječi pronalazeći prikladne domaće izraze. U 19. i 20. stoljeću mnogo je više onih koji se uključuju u rasprave o jezičnoj čistoći, među prve treba spomenuti Frana Kurelca koji je velikom gorljivošću htio hrvatski jezik očuvati od suvišnih tuđica. Nakon njega slijedi Vatroslav Rožić koji se u mnogo toga slagao s Kurelcem, no ipak je u svojim stavovima bio blaži. Adolfo Veber Tkalčević osvrće se kritički na Kurelčeve stavove smatrajući kako se nove riječi mogu uzimati iz dijalekata te drugih slavenskih jezika, a ponekad i stare književnosti pa se tako na taj način može izbjeći uporaba nekih tuđica. Tek ako nijedna od tih metoda ne uspije, onda se u duhu hrvatskog jezika može skovati nova riječ. Puristička nastojanja hrvatskih jezikoslovaca najbolje se odražavaju u leksikografskim djelima. Hrvatska leksikografija kroz povijest imala je dosta rječnika te je većina njihovih autora nastojala očuvati jezičnu čistoću. Mažuranić-Užarevićev rječnik 1842. godine napravio je prekretnicu u istraživanju neologizama. (Muhvić-Dimanovski, 2005: 17-18) Rječnik je to velikog opsega s mnogim riječima koje prije nisu bile potvrđene. To je „prvi u kojemu se pokušalo u cijelosti njegovoj prikazati novi jezik naše lijepe knjige, naše nauke i našega obrazovanoga društva narodnoga.“ (Dukat, 193: 96)

Mnogo riječi iz Mažuranić-Užarević rječnika preuzeo je Šulek, prvo u rječniku iz 1860. godine, a zatim i u rječniku znanstvenog nazivlja. U tom radu zabilježene su riječi poput: *glasonoša*, *hitropisje*, *prsobran*, *punokrvan*, *skladnorednost*, *skladnomjeran* i mnoge druge koje su poslužile Šuleku da po uzoru na njih stvara slične tvorenice.

„Zahvaljujući tvorbenim obrascima pojedinoga jezičnog sustava moguće je skovati neograničen broj neologizama, a tu je mogućnost Šulek znao itekako uspješno iskoristiti.“ (Muhvić-Dimanovski, 2005: 23)

Unatoč tome što nije bio rođen Hrvat i što je imao od svih leksikografa do tada najteži zadatak, opet se snašao i dao je riječi koje se i danas koriste nakon više od sto godina.

2.5. Prefiksalna tvorba

Prefiksacijom Šulek tvori najviše imenica i glagola te ovim tvorbenom načinom mogu se vidjeti neke njegove posebnosti pri stvaranju.

Imenice

Uočljiva je tvorba imenica pomoću prefiksa *-nuz*: *nuzklin* (*protuklin*), *nuzkut* (*nuzkuće*), *nuzplode*, *nuzrednice* (*surednice*) te *nuztrak*.

Prefiks *nuz-* ubraja se u onu vrstu prefiksalskih jedinica koje ne dolaze kao samostalne riječi, a Babić piše kako riječi tvorene tim prefiksom imaju značenje nečeg sporednog, drugog. (Babić, 2002: 378)

Bilježio je i riječi tvorene prefiksom *po-* i nekim od njih nije stavljao oznaku iz kojeg su jezika pa su tako *posvetiti* i *pobočan* bohemizmi isto kao što je *pokost* poljska riječ, a *pomlad* slovenska. (Vince, 1990:)

U suvremenom hrvatskom jeziku prefiks *po-* koristi se u tvorbi glagola, a slabo je plodan u tvorbi imenica te Babić navodi kako glagoli s prefiksom *po* znače „da se radnja izvršila na mnogim objektima ili da su je izvršili mnogi subjekti, jedan za drugim, svi redom ili sve; da se radnja izvršila u maloj mjeri, da je trajala neko vrijeme; da se izvršio početni dio radnje; da se postigao cilj radnje.“ (Babić, 2002: 544/545)

Prefiks *polu-* zabilježen je još u Mikaljinu rječniku, Della Bellinu, Stulijevu, a i u Mažuranić-Užarevićevu, no Šulek donosi mnogo više riječi tvoreno tim prefiksom, na primjer:

poluboj (*polusprat*), *polučetvorka*, *poludoma*, *poluglas* (*ak*), *poluklop*(*an*), *polukockast*, *polukolut*, *polukolutić*, *polukružan*, *polukovine*, *polukotva*, *polukružnica*, *polumastilo*, *poluomedjen*, *polurodan*, *poluos*, *polusmole*, *polusprat*, *polustan*, *polustih*, *polustub*, *polutinta*, *polutnik/polovnik*, *polutvorina*, *poluvodič*, *polužica* itd.

Prefiks *polu-* riječi daje nepotpuno značenje i riječi s tim prefiksom (*polukrug*, *polumjesec*, *poluotok*) potvrđeni su još prije, no ovdje zabilježeni pronađeni su samo kod Šuleka. Turk navodi kako najviše primjera s *polu-* potječe od Šuleka kao i dosta njih s prefiksom *pra-*, a mnogi od njih imaju svoje ekvivalente u češkom i slovenskom jeziku. (Turk, 1998: 184)

Mnogo je onih riječi koje je stvorio dodavanjem prefiksa *pa-* na osnovu: *pajezik, pakružan, pakutnjak, palik, palisnat, paokrug (sferoida), paokrugao, patisak, patrg* itd. Takve riječi imaju prizvuk lošega, odnosno taj prefiks daje im negativno značenje te i Vince navodi kako tvorenice s *pa-* imaju nešto gore značenje nego osnovna riječ, a takve kovanice Šulek je zabilježio još u *Hrvatsko-njemačkom rječniku*. (Vince, 1990: 549)

Belostenec u svom rječniku navodi imenice tvorene s *pod-* (*podkoplencza, podkolenichni, podkop*), a one su potvrđene i u ostalim rječnicima koji su se pojavili nakon Belostenca. Štrekelj navodi kako je moguće da su riječi poput *podneblje, potkrovlje* talijanskog podrijetla, no moguće je da su i posuđenice iz poljskog jezika. (Štrekelj, 1910: 201)

Prema prijašnjim modelima Šulekove riječi tvorene prefiksom *pod-* su sljedeće: *podkap (kapalo, kapilo), podplodan, podplodnice, podrazred, podrod i podsjek*.

Babić navodi kako tvorenice s tim prefiksom označuju podređen dio i to obično razdjel te različite druge pojmove koje složenicama daju niže ili preneseno značenje. (Babić, 2002: 379)

Što se tiče izvedenica nastalih prefiksom *pre-* i *pri-*, kojih je i danas mnoštvo, Šulek bilježi najviše imenica koje je preuzeo iz prijašnjih rječnika ili moguće iz govora, kao i one izvedenice nastale s prefiksom *pred-*: *predbrojka, predgradje, predgranje, predigrat, predmjerje/promjerje, predplatac/predplatnik, predriek, predsrdje i predšastnik*.

S prefiksom *pri-* tvori imenice: *pridizaljka* (naprava), a za osobe stvara: *pridošlica, prihvatnik* te ostale imenice *prihvat* i *prirod/ljetina*.

Zanimljiv je prefiks *protu-* koji nije pronađen u prijašnjim rječnicima te njime Šulek stvara imenice poput: *protudokaz, protugorje, protuklin (nuzklin), protukritika, protupečat, proturečni, (antitezni), proturiek, protusagrada, protuslovlje, protuslovni, protustav, protustavljen, protustruja, protutlak* te *protuvodj (protunog)*.

Grčki prefiks *anti-* hrvatski je *protu-* i on ima značenje nečeg suprotnog u odnosu na osnovnu riječ na koju je dodan.

Prefiks *raz-/ras-* osnovnoj riječi daje značenje odvajanja, širenja te ga se najviše koristi u tvorbi glagola i potvrđen je kod Belostenca, a potom u ostalim rječnicima i vrlo je plodonosan. Mnoštvo tvorenice s *raz-/ras-* daje i Šulek, a one koje su pronađene kod njega jesu: *razvrtač* i *razplin* te glagolska imenica *razugljitba*.

Navodi i imenice sa sufiksom *su-*: *sugorje, suknez, sukrov, suleditost, sulist* i *suradost*.

Kod imenica taj sufiks ima značenje zajedništva, „istovremenu zajednicu s kime u poslu zvanju, stanju, mjestu.“ (Babić, 2002: 380)

Prefiks *vele-* ima superlativno značenje i sukladno tomu on je pridjevski prefiks. Pojavljuje se prije Šuleka, a pridjeve koje on donosi tvorene s tim prefiksom oni su koji su i prije bili potvrđeni: *velekrasan/veleliep*, no kod njega je više imenica s tim prefiksom: *velegorica, velegrad, veleprodaja* (prodaja na veliko), *velesviet, veletržac, veletržtvo*, a navodi i glagolsku imenicu *velesiganje* u značenju veličanje, hvaljenje.

Muhvić-Dimanovski navodi kako su riječi s *vele-* u prvom dijelu tvorene po uzoru nanjemačko *groß-*. (Muhvić-Dimanovski, 1998: 107)

Glagoli

Glagoli su većim dijelom tvoreni prefiksalsnom tvorbom te mnogi od njih nisu bili novost u rječniku, no novina je bila značenje koje su riječi dobivale slaganjem prefiksa na osnovu. Prefiks *od-* koji preoblikuje značenje osnovnog glagola, odnosno upućuje na udaljavaње, odvajanje, zabilježen je u ovim glagolima: *odcakliti, odciepiti, odkisti/odkisivati, odpikati*, a glagolu *odgoditi*, koji je zabilježen i u Mažuranić-Užarevićevu rječniku, dodaje i oblik *odročiti*.

Primjeri s prefiksom *pri-* kojima slaže iduće glagole: *pridizati* sa značenjem da je radnja nepotpuno izvršena te glagol *priklinčiti*, koji označava da se što spojilo.

Navedeno je dosta imenica s *protu-*, a glagoli s tim prefiksom dolaze u manjoj mjeri: *protusloviti, protustaviti* te glagolski prilog *protustavljajući*.

Prema navedenim imenicama *razvrtač* te *razplin* stvara glagol *razplnuti se*, zatim glagol *razugliti*.

Što se tiče prefiksa *vele-* zabilježen je glagol *velesigati*.

2.6. Prefiksalsno-sufiksalsna tvorba

Dadić govori o nazivima za koje Šulek ima hrvatski oblik, ali ti izvedeni pojmovi tvoreni su iz međunarodnog oblika, a ne iz hrvatskog. Za primjer navodi: *magnetnosti, epicikao, alhimist* i dr. (Dadić, 1998: 43) pa su se vjerojatno na takav način, dakle tvorbom prema međunarodnom uzorku, dobile riječi poput: *kontagenta (dokosnica), kontingent (dopadak), koridor (priehod), kosekanta (dosječnica), kvaterna (četvorka), kvinterna (petorka) i sbrojka (koeficijent)*.

Od navedenih riječi u prefiksnoj tvorbi s prefiksom *pa-* u prefiksno-sufiksnu tvorbu pripadaju riječi *pabirak* i *pakružast*, a s prefiksom *polu-* *poluokruglast* te *polutnički*.

2.7. Sufiksna tvorba

2.7.1. Imenice

Kako je i danas sufiksna tvorba najproduktivnija tako je i rječniku znanstvenog nazivlja ona čest tvorbeni način te su i sufixi koje Šulek koristi slični onim suvremenima.

Mjesne imenice

Težak i Babić navode kako mjesne imenice sa sufixom *-ište* često znače otvoren prostor pa takve imenice koje označavaju otvoren prostor kod Šuleka su sljedeće: *jezerište, plastište/slojište* u geologiji, *kamenište, komovište, težište, vrjesište* itd.

Sufiksom *-lište* tvori *jektalište, vidjelište, visjelište, vrtalište* te Babić piše kako imenice s tim sufixom primarno znače otvoren prostor, a sekundarno zatvoren te kako su obično izvedenice s *-ište* tvore od imenskih i pridjevnih osnova, a s *-lište* imenice od glagolskih osnova. (Babić, 2002: 155) Da je tako kod Šuleka potvrđuju navedeni primjeri u kojima se vidi da su od imenica *jezero, kamen* tvoreni *jezerište* i *kamenište*, a od glagola *vidjeti* i *visjeti* izvedenice *vidjelište* i *visjelište*.

Uz imenicu *gledište*, koja je potvrđena još u *Gazophilaciumu*, navodi još i imenice *stanovište* i *motrište*.

Također, imenice s tim sufiksom „mogu značiti i manji prostor, a i samu točku“(Babić, 2002: 193) pa je tako imenica *skladište* potvrđena i prije Šuleka te ju i on navodi i uz nju stavlja i oblik *stovarište*. Na isti način tvorene su i imenice *polazište*, *prosjecište* (*križalište*), *pupčiše* i *rosište*. Opažaju se nazivi u matematici pa je za tvorbu takvih pojmova korišten i sufiks *-nica* te su dobivene riječi kao *prosječna* (*linija u matematici*), *razmjernica* (*crtta razmjernica*), *spojnica*, *sporedica* (*uzporedica*), *središnica* (*crtta-središnica*) i *težišnica* (*crtta-težišnica*).

Negdje su zabilježene i dvostrukosti gdje se uz *-ište* pojavljuje i *-(o)nica* kao kod tvorenice *jačilište/jačion(ic)a*.

Kao i danas, imenice sa sufiksom *-nica* znače zatvoren prostor pa tako se i kod Šuleka pronalaze riječi koje označavaju kakvu tvornicu, zgradu ili drugi zatvoren prostor gdje se što radi/proizvodi: *kvasinarnica/octarnica*, *meltarnica*, *posaonica/poslovnica*, *potezarnica*, *prihodarnica*, za *plinaru* ima oblik i *plinarnica* te tu još pripadaju *sladorovarnica* i *slastičarnica*.

Za *konoparnicu*, koja je i prije potvrđena, navodi i oblik *užarnica*.

Primjeri sa sufiksom *-onica* su: *pravionica* za matematičku crtu te mjesto *prepiraonica*. Smislilo je naziv *žiro-banka* kod koje u natuknici navodi i imenicu *kretaona*.

Mislene imenice

Mnoštvo je imenica koje su postojale u jeziku i prije Šuleka, no on stvara mislene imenice dodavajući sufiks *-stvo* na već potvrđene riječi: *gljivarstvo*, *kumirstvo*, *lanarstvo*, *ljušturarstvo*, *medaljarstvo*, *novinstvo*, *opečarstvo*, *plutarstvo*, *potesarstvo*, *prednjačstvo*, *sućanstvo* (*sućstvo*, *suština*), *svjećanstvo/kozmopolitizam*, *štukutarstvo*, *torbičarstvo*, *zdravstvo* itd.

Šulek se trudio stvoriti što više hrvatskih naziva što potvrđuju i imenice *silarstvo* za *mehaniku*, za *sistematologiju*, odnosno *taxonomiju sustavstvo*, za *statiku umjerstvo*, za *astronomiju zvjezdarstvo*.

Sufiksom *-stvo* imenice su izvedene od imeničkih, pridjevnih, glagolskih, zamjeničkih, brojevnih i priložnih osnova, a sufiks *-stvo* sudjeluje i u složeno-sufiksnoj i prefiksno-sufiksnoj tvorbi s raznim osnovama. (Babić, 2002: 301) Kod Šuleka prevladavaju imeničke osnove jer se iz navedenog vidi kako je najviše imeničkih osnova na koje je dodan sufiks *-stvo*.

Sufiks *-izam* danas nije stran, a kod njega su pronađene riječi *konsonantizam* te navedeno *svječanstvo*, odnosno *kozmpolitizam*.

Dočetakom *-ostvećinom* tvori iduće imenice: *bizarnost, dosljednost, kićenost/ubavost, okolnost, otegljivost, padovitost, pojmovitost, pravcatost/pravcitost (od pravca), prednost, sglobitost (članitost), šaritost (colorito) tamašnost* i *zvjezdicačavost*.

Za neke od tih riječi navodi kako su preuzete iz češkog jezika, a neke iz starocrkvenoslavenskog isto kao što je neke prilagodio hrvatskomu jeziku pa tako Vince navodi kako su prema *sušti* nastale, između ostalog, navedene *sućanstvo, sućtvo*. (Vince, 1990: 572)

U rječnik uneseni su i rusizmi pa tako Šulek za *rezbarstvo* navodi rusizam *vajarstvo* koji danas, kao i veći broj njegovih rusizama, nije prihvaćen.

Od pronađenih imenica, od konkretnih do apstraktnih, najviše je onih sa sufiksom *-ost* i *-stvo*, a ti sufiksi i danas su među plodnijima u tvorbi mislenih imenica.

Glagolske imenice

Kod Šuleka pronađene su glagolske imenice koje se pojavljuju i kod drugih leksikografa, no kod njega je često da uz jedan oblik, na primjer *predavanje* navodi i drugi sa sufiksom *-ba* *predatba*. Ostale imenice s tim sufiksom su: *dražba, kretba, prikladba, pristojba, skladba, udesba, ugladba, ustrojba* te *razložba* uz koje još navodi oblik *umovanje*.

Neke od imenica koje označavaju glagolsku radnju tvori sufiksom *-idba*, a to su: *hranidba, mjeridba, množidba* te *ugljenitba*.

Zanimljiva je glagolska imenica koja prije nije potvrđena, a to *jekockovanje*, kao i njezin nesvršeni oblik *kockovati*. Pronađen je i povratni glagol *vitoperiti se*.

Imenice tvorene sufiksom *-je* većinom imaju zbirno značenje i Šulek ih tvori od imenica: *nazivlje, perovlje, plazovlje, stupovlje* te *vezovlje*.

Nabrojane riječi navodi i Tanocki u svome radu i piše kako je po uzoru na *grmlje, drvlje* tvorio *podneblje, nazivlje, stupovlje* isto kao što je i sa sufiksom *-idba* tvorio nabrojane: *hranidba, mjeridba, množidba* itd. (Tanocki, 1998: 172)

Vršitelj radnje

Najčešće se imenice za vršitelja radnje tvore od glagola, no ima i onih koje se tvore dodavanjem sufiksa ostalim vrstama riječi. Imenice za vršitelja radnje nastaju dodavanjem sufiksa *-telj* i *-lac*, *-(n)ik*, *-(j)ar*, *-ač* na osnovu riječi. (Težak, Babić, 2009: 179-181) Kod Šuleka pojavljuju se iduće imenice sa sufiksom *-ar*: *mjeničar*, *obrazar*, *piljačar*, *planetar*, *tipar* te *torbičar*.

Sufiks *-ar*, koji znači mušku osobu, dodaje imeničkoj osnovi što je i danas karakteristično kada se želi označiti vršitelj radnje. Pronađene su imenice sa sufiksom *-nik* koji se dodaje glagolskoj osnovi: *pomamnik* i *poduzetnik*, koji ima i oblik *poslovođa*.

Njemačka riječ *Unternehmer* poslužila mu je kako bi oblikovao imenicu *poduzetnik*. (Turk, 1998: 186) Imenica *pokaznik* ima i oblik *donosilac*, a u definiciji piše kako znači opkaznika mjenice.

Prema Babiću sufiksom *-aš* tvore se imenice od imeničkih osnova za sva tri roda te najčešće označuju mušku osobu (Babić, 2002: 132), a u ovom rječniku pronađena je imenica *porezaš*, za koju navodi i vulgarizme *porežčija* i *porcijaš*.

Zanimljiva je spoznaja da Šulek u ovom rječniku gotovo nikada ne bilježi vršitelja radnja koji znači žensku osobu, a način na koji tvori vršitelja radnje identičan je i suvremenoj tvorbi.

Kod njega je karakteristično bilježenje riječi koje označavaju razne obrasce, listove, dokumente i slično pa ih tvori sufiksom *-ica*: *domovnica/zavičajnica*, *pljuskavica* (*navala pljuska*), *polakšica*, *položnica*, *slobodnica* (*slobodni list*), *tovarnica* (*tovarni list*), *uložnica*, *ustavnica*, *ustupnica* itd.

Sa sufiksom *-ina* pronađena je riječ *postojbina* (*zavičaj*).

Pomagala

Imenice za oznaku oruđa, alata, naprava, sprava, aparata, vozila, pomagala i sl. zastupljene su u Šulekovu rječniku s više sufikasa, od kojih je najčešći *-lo*. Iako su tvorenice s nastavkom *-lo* zabilježene još prije, ovdje su navedene one koje nisu zapisane u prijašnjim rječnicima pa tako

on navodi: *crtkalo, hitalo/metalo, kimalo*, za kriterij navodi i *sudilo/poznatak*, zatim dalje: *krupilo, krutilo, mjenilo, ocjelo, ogrebalo, okretalo/vrtulja, okušalo, osjećalo/sjetilo, pisalo, plazalo, pojalo/pjevalo, snovalo* za koje navodi još i *snovača/snovaljka*. Nadalje, tu još pripadaju riječi: *spajalo (pajalo) strizalo, štrcalo, vonjalo, zabijalo* itd.

Mažuranić-Užarevićev rječnik bilježi *maslo* i *crtalo*, a Šulek navodi *mastilo* i *crtkalo*.

Posukač/posuvač uzima od Stullija, no uz njih navodi svoju *potiskač*, a uz nju još navodi još *šipalac, zapah*, kao i *dodavač*. Dočetkom *-ač* zabilježeno je za *prevlaku prevlač*, kao i naprava u kemiji *prekapljač*.

Osim toga sufiksa pronađene su i imenice za razne stvari koje završavaju s *-nik* poput: *kretnik, kretovník, pravionik, radionik, rodovník* uz koju bilježi *rodovník predaka* te *spremnik*. Slično kao što tvori *rodovník predaka* tako navodi i imenicu *prirodak* koja označava *dnevnik prirodaka*.

Dvostruki oblik *kazalac/pokaznik* vjerojatno se odnosi na kazalo, odnosno na pokazatelja sadržaja u knjigama. Imenica *kazalac* zapisana je kod Belostenca, no ona se tamo odnosi na vršitelja radnje.

Oblik *pečat* zabilježen je i prije, a Šulek joj daje sufiks *-nik* pa tako nastaje oblik *pečatnik*.

Neobična je uporaba sufiksa *-ište* za napravo, no taj nastavak Šulek je iskoristio za riječ *pipalište* uz koju navodi naziv *tastatura*. U današnje vrijeme taj sufiks slabo je plodan u tvorbi naziva za pomagala i ostalih stvari.

Sufiksi *-ak* i *-jak* rijetki su u tvorbi stvari, a pronađeni su sljedeći: *kružnjak, ocjepak, rubnjak* i *veznjak*. Babić navodi kako ti nastaveci u suvremenoj tvorbi najčešće dolaze s pridjevnim osnovama. (Babić, 2009: 190)

Istu značenjsku skupinu imaju i imenice sa sufiksom *-aljka*: *pikaljka, pisaljka, stežaljka*, a za engleski naziv *engaging coupling* navodi naziv *zamicaljka*.

Među riječi koje znače predmet pripadaju i one sa sufiksom *-ača* pa je tako nađena *zabijača* te već navedena *snovača/snovaljka/snovalo*.

Vidi se kako je nazive za pomagala stvarao raznim sufiksima, od kojih je najviše onih tvorenih sufiksom *-lo* koji je i danas plodan u tvorbi raznih pomagala i ostalih stvari.

Uvećanice

Što se tiče augmentativa, odnosno imenica koje znače da je nešto veliko, iznad prosječno u odnosu na ostale stvarao ih je koristeći sufikse *-ušina*, *-ština* i *-ina*.

Sa sufiksom *-ština* pronađene su riječi *maglušтина*, *papirština*, *tvrdaljšтина* te *zrcaljšтина*.

Šulek stvara sa sufiksom *-ušina* uvećanicu *srebrušina*, a za riječ *odlomak*, koja je potvrđena još u *Gazophilaciumu*, koristi sufiks *-čina* pa se dobila uvećanicu *odlomčina*.

Posebno kreativan bio je u smišljanju uvećanica za mjere visine i težine pa tako za kilogram navodi naziv *tezetina* (*chilogram*), a za milijun *miliunština*.

Sufiks *-ina* i danas je jedan od produktivnijih u tvorbi uvećanica pa se tako pojavljuju imenice *trbuljina* (*spring-tide*), *visočina* te *zrcalovina*.

Zanimljivo je kako je imenici *voda* smislio više vrsta uvećanica: *vodara/vododerina/vodurina*.

U suvremenom hrvatskom jeziku većinom se sufiksom *-(j)urina* tvore uvećanice od imenica ženskog roda. (Babić-Težak, 2009: 202)

Potvrđene su i ove uvećanice s različitim sufiksima: *pjeskulja/pjeskuša*, *uzlenjača* i *zmijača*.

Bilježio je ove nazive za mjerne jedinice: *tezak* za *decigram*, *tezetina* za *kilogram*, *tezić* za *centigramo* te *težina* za *hektogram*. Dadić je pisao o tim nazivima za veće i manje mjerne jedinice te kako je rabio deminutive kada koristi manje jedinice (*mjerić*, *mjerčić*) i to pomoću prefiksa latinskog podrijetla, a kada rabi augmentative onda koristi prefikse grčkog podrijetla. (Dadić, 1998: 42)

2.7.2. Pridjevi

Babić i Težak navode kako se opisni pridjevi najčešće tvore sufiksom *-(a)n*, *-an* i *-en* te pridjevi koji su izvedeni od tih nastavaka dobivaju različita opisna značenja prema značenju osnovne riječi. (Težak, Babić, 2009: 206)

Mnoštvo je pridjeva s *-an* koji su potvrđeni u rječnicima prije Šuleka te ih i on ima mnoštvo, a često uz opisne pridjeve bilježi i one pridjeve koji znače sličnost i opskrbljenost.

Težak i Babić navode kako se izvedenice od imenica sufiksom *-iv* i *-ljiv* znače opskrbljenost, a ovdje je pronađen pridjev *vugljiv* te sa sufiksom *-ski* *higroskopski*.

U Mažuranić-Užarevićevu rječniku pojavljuju se pridjevi u gotovo istom značenju kao kod Šuleka, no razlika je ta što Šulek, uz dosta oblika istih kao u drugim rječnicima, donosi mnogo pridjeva tvorenih sufiksom *-ast* pa tako on ima oblike *perast* i *prugast*, dok Mažuranić-Užarević navode *pernat* i *prugav*. Još je takvih pridjeva tvorenih s *-ast* poput: *guslast*, *klinčast*, *kovrčast/rudast*, *krošnjast*, *lončast*, *narančast*, *ostružast*, *paličast*, *papirast*, *pupčast*, *srpast*, *trpezast*, *valjast*, kao i *vlaknast* kod kojeg u natuknici stoji kao primjer *vlaknasti ugalj*.

Za riječ *piknjast* navodi oblike *pikmast* te *piknjav*, koji je pronađen kod Belostenca uz riječ *pjegav*. Uz pridjev *nagomilan* navodi još *klupčast* i *kružast*.

Babić navodi kako pridjevi sa sufiksom *-ast* označuju da je nešto slično po obliku, boji, vladanju, kakvoj osobini ili slično. (Babić, 2002: 486/487)

Nabrojani primjeri koji znače osobine većinom se odnose na botaničke pojmove.

Sufiks *-av* danas se stavlja na osnovu riječi kada se želi označiti opskrbljenost, a primjer za to je pridjev *zrakav/trakav*.

Pridjevi tvoreni sufiksom *-ast* karakteristični su u označavanju svojstva biljaka i životinja, a funkcija tog sufiksa je da ukazuje na sličnost.

U hrvatskom književnom jeziku treba razlikovati sufiks *-ast* kojim se izražava sličnost i sufiks *-av* kojim se izražava opskrbljenost. (Babić, 2002: 491)

2.8.Slaganje

Babić navodi kako je tvorba čistih složenica rjeđa nego tvorba izvedenica i složeno-sufiksna tvorba. Kada se tvore čiste složenice onda je karakteristično da u drugom dijelu stoji imenica u nominativu, a u prvom dijelu dolaze imenice, pridjevi, zamjenice, brojevi, glagoli i prilozi. (Babić, 2002: 366)

Kada su u pitanju čiste složenice prema Babiću one su često „prevedenice ili su plod individualne tvorbe, za jezični osjećaj nisu besprijeorne, a i norma im često stavlja određene prigovore pa se teško uklapaju u tvorbeni sustav.“ (Babić, 2002: 366) Zbog toga je teško neke složenice razvrstati u hrvatski tvorbeni sustav, a naročito one koje su potekle od Šuleka. Podjela koja slijedi prikazuje složenu tvorbu pa će biti navedeno koje složenice dobivaju sufiks, a koje pripadaju u čiste složenice, naravno u onim primjerima gdje se to može jasno razdijeliti.

Imenice

Imenice koje su nastale složenom sufiksnom tvorbom: *brzovjstvo/hitrovjstvo, domobranstvo, istomjerje, kosoličje, munjovodstvo, plinovod, plohomjerstvo, sitnomjerstvo, solikomjerstvo (klorimetria), svjetlomjerstvo, tiekomjerstvo, toplotnomjerstvo, toplovodstvo, uglomjerstvo/kutomjerstvo, vlagomjerstvo (tal. igrometrica), vodomjerstvo, vodovodstvo, zemljodjelstvo/zemljotežstvo, žutomjedar(nic)a te zvekosličje za onomatopeju.*

Navedene imenice označavaju radnju (na primjer *zemljodjelstvo/zemljotežstvo*), različite pojave (*zvekosličje*) i područja (*vodovodstvo*) te kod njihova slaganja Šulek najčešće koristi sufiks *-stvo*.

Prema ustaljenom uzoru nastaju mnoge tvorenice sa završetkom *-kaz* poput: *časokaz, gorokaz, mjesecokaz, munjokaz, poštokaz, padokaz, rosokaz, sjenokaz, strujokaz, svjetokaz/svjetozor, šarokaz (spectroscope), šumokaz, toplokaz, uklonokaz, visokaz, vjetrokaz, vlagovjav/vlagokaz, vodokaz i zvjezdokaz/nebokaz.*

Nastavak-*kaz* znači kazalo, a u nabrojanim primjerima to bi bile skraćene riječi koje označavaju kazalo mjeseca, kazalo gora, kazalo neba, vlage itd. te za njih navodi kako pripadaju području geografije, mehanike i sl.

Na sličan način stvara riječi s nastavkom *-zor*: *krupnozor, suncozor, svjetokaz/svjetozor, toplokaz te zvjezdovor.*

Oblici poput *vatrobran/ognjobran* potvrđeni su i prije, a on sljedeći taj uzor stvara *samobran* te *vjetrobzan*. Riječ *domobran* tumači M. Rammelmeyer prema njemačkom *Landwehr*, ali upućuje i na Zettovo tumačenje prema mađarskom *honvéd.*, (Turk, 1998: 179)

Tvorbenu jedinicu *-bran* koristi kako bi prenio značenje njemačkih jedinica: *-verteidiger*, *-wehr*, *-schutz*, *-damm*, *-schirm*, *-Gewehrung*. (Turk, 1998: 185)

Zabilježena je i složenica *munjodrž*, kao što ima još riječi koje se tvore od riječi *munja* te će biti navedene.

S gledišta neologije i njenih tvorbenih načina, koji su nabrojani u teorijskom dijelu, nabrojane riječi s nastavcima *-kaz*, *-zor*, *-bran* te i riječ *munjodrž* mogle bi se svrstati u kontrakciju, tj. sažimanje jer su ove složenice nastale sažimanjem dviju riječi i većini je kraj riječi završetak one druge riječi.

Konstrukcije s *-pis* u drugom djelu pronađene su i u prijašnjim rječnicima, no Šulek uz postojeće (*kamenopis*, *ljetopis*, *mjestopis*, *tajnopisi* dr.) donosi i nove: *biljopis*, *čistopis*, *kažipis*, *ledopis* (*kristalografija*), *moropis*, *nebopis/uranografija*, *plesopis*, *prvopis* (*prvotan tekst*), *sjenopis/silueta*, *slikopis*, *slovopis*, *stjenopis*, *svjetlopis*, *tjelopis*, *udopis* (*organographia*), *vjetropis*, *vodopis* te *znakopis*.

Složenica *mjestopis* zamjenjuje tadašnju stranu riječ *tipografija*, a ona je zabilježena kod Mažuranić-Užarevića isto kao i njezin pridjev *mjestopisni*.

Pronađena je i složenica *brzotis*, sastavljena od priložne i glagolske osnove te vjerojatno označava brzinu tiska.

Imenicu *žicovod* ima Stulli te je Šulek vjerojatno prema njoj stvorio sljedeće: *munjovod*, *toplovod* te *vodovod* kod koje stavlja i natuknice *vodotoč* i *vodoteč*.

Složenice koje su nastale spajanjem dviju imenica sa spojnikom *o* su: *sumporovodik*, *telurovodik* i *ugljkovodik* (*ugljo-vodik*).

U njegovu rječniku potvrđena je i imenica *brzovod/hitrovod* te njihove izvedenice. Još Mažuranić i Užarević imali su riječ *telegraf*, a Šulek ju navodi i upućuje na riječ *hitrovod*, isto kao što ima i *telegram* i navodi da se vidi *hitrovodna vijest*.

„Prvi bi dio složenice (*brzo-*) mogao imati uzor u mađarskome. Drugi dio složenice (*-jav*) koje postoji u njemačkoj riječi *Drahtmeldung*. (Nyomárkay, 1993: 121)

To su još jedni od mnogih primjera gdje se vidi da je Šulek tražio „pomoć“ iz drugih jezika.

Mažuranić-Užarevićev rječnik donosi dosta tvorbi s nastavkom *-mjer*: *brzinomjer, paromjer, polumjer, toplomjer, vlagomjer, zemljomjer* i dr.¹te je neke od njih Šulek preuzeo, a neke tvorio po njihovu uzoru poput:

bridomjer, brzicomjer, brzomjer, cestomjer, gustinomjer, hlapomjer, jednomjer, jedrinomjer, kišomjer/daždomjer, krokromjer, lukomjer, lužomjer, magnetomjer, mastilomjer, mliekomjer, modrinomjer (ciano-metar), munjomjer, objamomjer, ognjištomjer, ozonomjer, plinomjer, plohromjer, praznomjer, rosomjer, silomjer/dinamometar, sitnomejer/mikrometar, sladoromjer/sladjomjer, solikomjer, strujomjer, suncomjer, svjetlomjer, šaromjer (spettrometro), šestomjer, tankomjer/sferometar, tetramjer/četrmjer, tiekomjer, toplinomjer, trvomjer, uglomjer (priložni uglomjer, ledački), uklonomjer, upojomjer, vidomjer, vinomjer, visomjer (Bunsenov tlakomjer), vjetromjer, vodomjer, vudomjer, zdrakomjer/aktinometar, zrakomjer te žestomjer koje se spominje i kao *alkoholmetar*.

Sukladno tim složenicama navodi sa sufiksom *-mjerje* ove riječi: *istomjerje, krasomjerje, kvasomjerje* te *lužomjerje*.

Na sličan način tvori i složenice na *-slovje, -slovac* koje su zabilježene kod Stullija, a i u Mažuranić-Užarevićevu rječniku (*mudroslovje, mudroslovac, naravoslovje, ognjoslovje, pričoslovje, vremenoslovac* itd.) pa ih od njih preuzima i tvori svoje:

čovjekoslovje, dokazoslovje, državoslovje, dušoslovje, grboslovje, katoptrika/zrcaloslovje, krasoslovje, kratkoslovje, kostoslovje, likoslovje, lubanjoslovje, mudroslovje, ontologija/bitoslovje, pojmoslovje, riboslovje, rodoslovje, semiotika/slikoslovje, strojoslovje, sustavoslovje/sistematika, svjetoslovje, tirada/praznoslovje, tjeloslovje, udoslovje, vodoslovje/hidraulika, zanatoslovje/tehnologija, znakoslovje, zvekoslovje/zvukoslovje, životoslovje/fiziologija itd.

---

¹Franjo Tanocki u članku *Šulekov rječnički prinos razvoju hrvatskoga knježevnoga jezika* navodi te imenice, ali i druge. (Tanocki, 1998: 171-175)

Šulek je pokazao dobro poznavanje stručne terminologije i u fizici pa se u rječniku javljaju složenice nastale slaganjem dviju riječi: *munjobudan*, *munjokrug*, *munjolučba* te *munjomagnet* (*tal. elektromagnete*).

Muljević piše kako je Šulek iz područja elektriciteta mnoge nazive temeljio na riječi *munja*, staroj slavenskoj riječi koju je upotrebljavao u *Dictionaru* Faust Vrančić te kako su na tom korijenu nastale zastarjele riječi kao *munjevan*, *munjit*, *munjobud* itd. (Muljević, 1998: 114)

Neke od tvorenice koje znače mušku osobu poput: *jelonoša*, *kliconoša*, *pismonoša*, *plodonoša*, *štitonoša*, *uglonoša* i dr. stvorio je još dok je pisao *Hrvatsko-njemački rječnik* gdje ima još takvih primjera, koje navodi i Vince te kaže kako mu je uzor prilikom stvaranja bio Heinsiusov rječnik, pa su tako i nastale navedene složenice. (Vince: 1990: 549-550)

Moguće je da je neke uzimao iz Mažuranić-Užarevićeva rječnika jer su njemu pronađene *mačonoša*, *glasonoša*, a još u Belostenčevu rječniku pronađene su *listonoša* i *plodonošen*.

Tvorenice s *paro-* potvrđene su u Mažuranić-Užarevićevu rječniku pa su mu vjerojatno one poslužile kao uzorak po kojem će dalje stvarati te je tako u njegovu rječniku pronađena riječ za vršitelja radnje *parovozič*.

Na isti način stvorio je i sljedeće imenice za vršitelja radnje: *keroplasta/voskolič*, *likovođa/sborovođa*, *operista/igropjevač*, *studotvor* te *vjerovjestnik*.

Među složenicama puno je onih za nazive biljaka i životinja koji su prevedeni s latinskog, neke od njih stvara prema karakteristikama životinja poput: *gnjedoglavka*, *grlonoge/grlonožci*, *grloperke/gušoperke*, *kitonožci*, *kitorožci*, *kitoškrge*, *kozokrvnjače*, *kozorog*, *kreljonožci*, *krponožci*, *krupnorožci*, *krutokože/tvrdokože*, *kružnoust*, *plutovnjaci* i dr.

Pridjevi

Pridjevske složenice koje se nalaze u rječniku znanstvenog nazivlja potvrđene su još mnogo prije Šuleka pa tako primjerice u *Gazophylaciumu* nalaze se pridjevi poput *golobrad*, *golonog*, *krivonog* itd. Novost kod Šuleka je ta što ih on donosi u mnogo većem broju i što se dao u stvaranje složenica za razna područja, od botaničkih do matematičkih pridjevnih složenica.

Kod slaganja imenica navedene su njegove složenice te je od njih tvorio i pridjeve. U složene pridjeve pripadaju pridjevi s *-ni*: *objamomjerni, tačnomjerni, tiekomjerni*, te sa *-ski*: *sitnomjerski*.

Karakteristično je stvaranje pridjeva sa spojnikom *o* i jednosložnom osnovom u drugom djelu pa su tako kod njega zabilježene iduće riječi s *-lik* u drugom dijelu. Neki od njih odnose se na osobine koje se pripisuju životinjskim i botaničkim pojmovima poput: *biljolik, crvolik, grozdolik, ledolik, štitolik, tetrolik/troledit, tokolik, vlasolik, zmijolik/krivudast, zvekolik*, koji pripada i matematičkim pojmovima uz iduće: *istolik, jednolik, kosolik i raznolik*. U ovu vrstu tvorbe pripadaju složenice i iz raznih drugih područja: *daholik, kiprolik, klinolik, klještolik, satolik* te *živolik*.

Zabilježen je i pridjev *brzlik* za koji Šulek navodi kako je preuzet iz slovenskog jezika.

Babić kaže kako pridjevi s *-lik* u drugom dijelu označuju da je što slično onomu što u drugom dijelu označava imenička osnova (Babić, 2002: 467) pa bi veći dio navedenih pridjeva pripadao u tu kategoriju.

Tvorene na isti način, odnosno slaganjem dviju osnova, pronađene su i ove složenice: *jakostan, jednobrid, jednosjemen, goloplod, golosjemeni, pravostan/pravotan/prav, tačnobrid, tačnokrak, tačnokut i tačnostran*.

Neki od pridjeva koji u prvom dijelu imaju *tačno-* dobivaju i sufiks, a neke od tih složenica imaju svoje istoznačnice tvorene prefiksom *su-* poput: *tačnodoban/sudoban, tačnodoblje/sudoblje* te *tačnoklon/suklon*.

Pronađeno je još sličnih pridjevskih složenica kojidobivaju sufiks: *goloust, javnocvjetan/javnocvjetna, kosokutan/kosoličan, krivocrt, lukoglav, lukorodan, pravocrt, pravoos(an), pravopisan, pravosmjerni, studotvoran, sumporodovična (voda), susried(an)/istosriedan, svakoljetan, svjetlosjetan, svojeručan, tačnosilan, tajnocvijetni, tajnoledit, tankoum(an), trbonog, zemljoriosriedan, zlatopečatan* te *zlatoper*.

Babić piše kako su pridjevi s *-nosan* u drugom dijelu vrlo česti te jedni od njih znače da što „nosi imenicu,“ a drugi da „nosi“ dolazi u prenesenom značenju pa onda znači da „imenica ima,“ odnosno da obiluje njime. (Babić, 2002: 460) Kod Šuleka pronađene su ove složenice: *cvjetonosan, časonosan, kamatonosan i vrećonosan*.

Osim navedenih složenica s brojem u prvom dijelu ima dosta onih koji sadrže također broj u prvom, a imenicu u drugom dijelu. Takve složenice potvrđene su i prije pa tako Mažuranić-Užarević imaju *trolist*, a Šulek ima *peterolist*.

Nadalje, dosta je primjera s brojevima u prvom dijelu koji se odnose na matematičku terminologiju te je vjerojatno Šuleku poslužio Mažuranić-Užarevićev rječnik kao uzor jer se u njihovom rječniku nalazi dosta primjera pridjevskih složenice s brojem u prvom dijelu (*drugostan, dvokratani, dvouman, peterokutan* i dr.) pa Šulek bilježi sljedeće: *dvoslovan, dvosmjernan, jednocjepak, jednocvietan, jednospolan, petero/peterobrid(an), peteročlan, peteroploh/peteroplošan, tisućostruk/tisućvrstan, trokitan (toriktna pjesma), troploh/troplošan, troslovčan* i dr.

Uočava se kako dosta složenica stvara pomoću brojeva i sufiksa $-(a)n$, a mnogi od njih bili su potvrđeni i prije njega, no Šulek ih donosi u mnogo većem broju.

Isti način tvorbe je i kod pridjeva koji u prvom dijelu imaju prilog *mnogo*, od kojih neki dobivaju i sufiks, na primjer: *mnogobrid, mnogocijep(an), mnogocviet(an), mnogočlan, mnogočlanac, mnogodiel(an), mnogoglav, mnogoklas, mnogoklop(an), mnogolatičan, mnogovezje/polisindeton* itd.

Nadalje, mnogo je onih koji imaju *razno-* u prvom dijelu, a u drugom imenicu te neki dobivaju i sufiks od kojih uglavnom prevladava $-(a)n$:

raznobrid, raznocrt, raznodoban, raznoimeni, raznokutan, raznoledje, raznoličnik, raznolist, raznomanjast, raznoploh, raznosklon (raznoskolne riječi), raznosmjernan (raznosmjerne crte), raznopolan, raznosriedan, raznostran (trokutnik), raznoškrge, raznonuglen, raznovietan (raznovietan pojam), raznovrt(an) i dr.

Kao što je već navedeno da se Šulek daou stvaranje raznih naziva u matematici pa se to vidi i ovoj kategoriji gdje većina pridjevskih složenica dobiva sufiks $-(a)n$, no uočavaju se i sufiksi *-nik* te *-ast*, kao i one složenice s nultim sufiksom.

Mikalja u svom *Blagu* bilježi složenice poput *trinoga* pa još ni kod njega nije bilo lako odrediti tvorbeni uzor, koji je mogao biti iz talijanskog ili čak ruskog jezika koji ima oblik *trenoga*. Šulek bilježi takve i slične složenice koje bi mogle pripadati i imenicama: *peteroglas, peterolist* i *peterostuplje*.

Babić navodi kako je dosta pridjevskih složenica tvoreno od dviju osnova i sufiksa *-(a)n* te da su takvi pridjevi često tvoreni od različitih osnova. (Babić, 2002: 458)

Leksem *suncostaja* pronađen je i u Mažuranić-Užarevićevu rječniku, a koji je i Šulek preuzeo te uz njega navodi i naziv *suncovrat* i po uzoru na njega stvorio je leksem *vodostaja*, uz kojeg u natuknici stoji imenica *sastavci*.

Navedeni primjeri pokazuju kako je dosta pridjevskih složenica koji su složeni pomoću brojeva i imenica, kao i priloga i imenica, a ostale osnove dolaze u nešto manjem broju.

2.9. Polusloženice

Prema Babiću „kad se dvije riječi združe u jednu tako da izgube samo neke gramatičke osobine, a svaka zadrži svoj naglasak, uglavnom i svoje značenje, nazivaju se polusloženicama i pišu se sa spojnicom među njima da se označi njihova polusloženost.“ (Babić, 2002: 47)

Dakle, polusloženice nepotpune su složenice, a kao polusloženice Šulek bilježi pojmove iz životinjskog i botaničkog područja, a naročito one koje pripadaju kemijskom nazivlju.

U prijašnjim rječnicima pronađene su polusloženice poput *sjevero-zapad*, *jugo-iztok* i slično. Šulek uvrštava navedene, no ima dosta drugih riječi koje se danas ne bi mogle ubrojiti u polusloženice, a kod njega bi se mogle tako kategorizirati jer koristi spojnicu u spajanju dvaju pojmova. Primjerice Mažuranić-Užarević navode *samotvor*, *parobrod*, a Šulek ide dalje u tvorbi te uz već potvrđene tvorenice stvara i ove: *papir-samotvor*, *parobrod-vrtač* i *pjesnik-samouk*.

U područje botanike i zoologije ubrajali bi se ove polusloženice: *koralji-cvjetnjaci*, *maslinasto-zelen*, *noga-grabilica*, za *cvjetarice* navodi *ose-cvjetari*, *ose-drvarice*, *ose-grabilice*, *ose-najezdnice*, *ose-žacalice* itd., a u područje geologije sljedeće: *oblak-daždevac*, *oblak-runjavac* te *oblak-vitrak*.

Kemijsko nazivlje nešto je po čemu je Šulek zapamćen jer je posebno u području kemije nastojao riječi što više približiti hrvatskomu jeziku pa tako donosi iduće polusloženice:

platino-cianiši, platino-magnezov cijaniš, platino-soliš, teluro-lužik (lužiko-teluriš), teluro-soliš, uglj(ik)o-priesolur, uglj(ik)o-priesoliš, uglj(ik)o-solur, uglj(ik)o-soliš, uglj(ik)o-sumporiš, uglj(ik)o-sumpur, uglj(ik)o-vodik, uglj(ik)o-sumporo-vodik, ugljo-vodani, ugljo-vodik v. ugljikovodik, vodiko-priesoliš, vodiko-priesumporiš, vodiko-solik, vodiko-sumpor te vodiko-ugljik.

2.10. Vulgarizmi

Za neke turcizme navodi vlastite zamjene pa tako za *šećer* stavlja oznaku kako je to vulgarizam zajedno uz *cukar*, a tvori neologizam *sladkor*. Isto je s riječju *sat* za koju preporučuje naziv *dobnjak*. Vince je pisao o tim riječima te navodi spomenuti *sladkor*, odnosno *slador*, zatim *dobnjak*, ali i *mast* (umjesto *boje*) te *zdenac* (umjesto *bunara*) te kako se te Šulekove preporučene zamjene već nalaze u prijašnjim rječnicima. (Vince, 1990: 571)

Naime, *mast* i *zdenac* zabilježeni su u Mikaljinu *Blagu jezika slovinskoga* i u Mažuranić-Užarevićevu rječniku, isto kao što potonji rječnici navode čak i izvedenice od tih riječi poput: *maslenica, mastac, mastik, mastenje* itd., a one potvrđuju kako su neke riječi postojale prije Šuleka.

Tanocki navodi češke riječi koje je preuzimao i prilagođavao hrvatskomu jeziku pa tako on češko *plyn* mijenja u *plin*, a *pojem, dojem, prijem* u *pojam, dojam, prijam*. Često je i mijenjao tvorbenu strukturu riječi koje je posuđivao pa tako prema češkoj riječi *kvetena* stvara *cvjetana*. Riječ *pelud* nastala je tako što je preuzeo češko *pel* i dodao sufiks *-ud*. Navedene posuđenice takvim prilagođavanjem dobile su izrazito hrvatsko obilježje. (Tanocki, 1998: 173)

Slično je i s riječju *kolodvor* koja je pronađena u Mažuranić-Užarevićevu rječniku, a *kolobar, kolovođa* i *kolovoz* potvrđeni su još kod Mikalje.

Navodi da je vulgarizam *đeram* pa tako upućuje da se umjesto nje rabi *kimalo*.

Šulek navodi kako je *olovka* vulgarizam i upućuje na riječ *tužka* koju je preuzeo iz češkog jezika. Vince također navodi podatak da je *olovka* kalk prema njemačkom terminu *Bleistift* i talijanskom *piombino*, a Šulek ju zamjenjuje bohemizmima *tužka/rudka*. (Vince, 1990: 571)

Navodi da je vulgariizam *škvēr* te da treba upotrebljavati riječ *brodarnica*, isto kao što navodi kako je vulgariizam *đeram*, a upućuje na riječ *kimalo*.

Za vršitelja radnje pronađeni su vulgariizmi poput *magazadžija*, a navodi kako je pravilno *spremištar* pa je tako i vulgariizam *porežčija/porcijlaš* te piše da treba upotrebljavati riječ *porezaš*.

Vulgariizam je i *rima*, a upućuje na *srok* ili *slog*, zatim i *skela* je vulgariizam i njegova zamjena je *odar* isto kao što je vulgariizam *čoha* te treba upotrebljavati *sukno*. *Svod* je pravilno, a treba izbjegavati vulgariizam *volta*.

Škrob treba upotrebljavati umjesto vulgariizama *inkaša* i *štirka*, a imenica *vrpca* također je za njega vulgariizam te treba upotrebljavati *vrvca* ili *uzica*

Nadalje, *štedanj* je zamjena za vulgariizam *štagalj*, a *tešlju* treba koristiti umjesto riječi *vaga*, pa je tako *zraktanje* pravilno, a vulgariizam je *ždrakanje*.

Što se tiče glagola, za njega je riječ *škontovati* vulgariizam te predlaže *odbitovati*. Navodi i glagol *omastiti* i uz tu natuknicu navodi vulgariizam *obojiti*. Ista stvar je i kod natuknice *šarati* uz koju navodi još i *našarati/omastiti*, a kao vulgariizam stavlja *bojadisati*.

Za neke riječi ne navodi kako su vulgariizmi, nego stavlja oznaku za drugu riječ koju preporučuje umjesto određene navedene riječi pa tako za *platovanje* navodi *obtin* kod kojeg u natuknici, između ostalog, piše *obtin zlatom, zlatan obtin (platovanje zlatom)*. Isto tako kod riječi *savat* i *savatiti* navodi na riječi *caklina* i *pocakliti*, a kod *šrafirati* upućuje na *crtkati* te kod *štampara* i njegovih izvedenica preporuča riječ *tiskar, tiskanje* itd.

2.10. Kemijsko nazivlje

Mnoštvo kemijskih elemenata proizašlo je iz Šulekova pera, kako oni koji se danas upotrebljavaju, tako i oni koje nisu prihvaćeni. Šulekov interes za kemiju pojavio se za vrijeme

apsolutizma kada se, kako piše Paušek-Baždar², Šulek povlači u prosvjetno područje te prevodi i piše knjige iz područja prirodnih znanosti, kao i što objavljuje članke u *Nevenu* i *Gospodarskom listu*.

U drugom predgovoru rječnika znanstvenog nazivlja pod nazivom *O hrvatskom lučbenom nazivlju* on se osvrće na elemente i nabraja ih. Elementi koji se i danas upotrebljavaju su: *kisik*, *vodik*, *dušik* i *ugljik*.

Kisik prijevod je grčke riječi *oxygenium*, *oxy* što znači *kiseo*, a *genium* *tvorim*, a latinsku riječ *hydrogenium* Šulek naziva *vodik*. (Paušek-Baždar, 1998: 124) Mnogo je više onih koji nisu prihvaćeni, a to su:

cerik (*cerium*), *cez* (*caesium*), *crljenkast* (*rubidium*), *indik* (*indium*), *glin* (*aluminij*), *gorčik* (*magnezij*), *jedik* (*fluor*), *krem* ili *kremik* (*silicium*), *krom* (*chromium*), *lužik* (*kalium*), *mišomor* (*arsenicium*), *nikalj* (*nickelium*), *osmik* (*osmium*), *raztok* (*antimonium*), *rodik* (*rhodium*), *rusik* (*ruthenium*), *sladik-beriljik* (*beryllium*), *smrdik* (*bromium*), *svjetlik* (*fosfor*), *šarik* (*iridium*), *težik* (*barium*), *vapnik* (*calcium*) i *zinak* (*zinum*).

Iz njegovih riječi u predgovoru može se vidjeti kako je htio elemente nazvati tako da se po imenu može znati kakvo svojstvo ima element, a to se vidi primjerice kod naziva *crljenkast*, *sladik*, *šarik* i sl.

U tom svom predgovoru navodi kako ne treba prihvaćati tuđe nazive kako bi se bilo bliže europskoj terminologiji i da ti koji to žele i zadiru od prekomjerna stvaranja riječi od kojih se jezik više nagruđuje nego obogaćuje. (Šulek, 1874./1875: 12)

Dadić također piše o njegovu načinu davanja imena prema svojstvima elemenata: „kod Šuleka *fosfor* ima hrvatski naziv *svjetlik* jer svijetli u tami, *brom* ima naziv *smrdik* jer ima neugodan miris, *flor* ima naziv *jedik* jer nagriza i jede staklo i kovine, a *dušik* se tako naziva jer duši.“ (Dadić, 1998: 41)

Kako je bio purist, on se i u stvaranju kemijskih elemenata povodio za tim načelom i Jonke navodi kako je u „ponašivanju“ kemijskih elemenata najdalje i otišao te za stvaranje njegove kemijske terminologije komentira da je ipak pretjerao jer „književni jezik zasnovan na narodnom govoru, ne može podnijeti takve i tolike umjetne tvorbe.“ (Jonke, 1954: 74)

---

²Paušek-Baždar, Snježana: Bogoslav Šulek i kemija, Zbornik o Bogoslavu Šuleku. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, str. 121-128

Među pojmovima koje je uveo nalaze se i oni koji se tiču vojne terminologije pa tako riječi poput *domobran*, *natporučnik*, *veleizdaja* i sl. potječu od njega. U tu vrijeme uvedeno je u Hrvatsku domobranstvo i to na hrvatskom jeziku pa je nastala potreba da se „stvori“ hrvatska vojna terminologija te se Šulek i u tom području pokazao kao pravi izbor.

Većina tih pojmova uvrštena je u njegovo veliko djelo nastalo nekoliko godina nakon znanstvenog rječnika, a to je *Jugoslavenski imenik bilja* koje sadržava 564 stranice na kojima se nalaze imena koja je prikupljao iz raznih krajeva i strana, kako sam napominje u predgovoru tog rječnika. (Šulek, 1879: 6)

Vince navodi riječi Vatroslava Jagića koji hvali njegov leksikološki rad, odnosno kako treba „priznati da su njegovi pokušaji da stvori nove izraze većim dijelom izvrsno uspješni. Veći broj riječi što ih je on predložio ušao je u opću upotrebu, iz početka, recimo u književnim krugovima Zagreba, a zatim su oni prodirali sve dublje i sve dalje dok napokon nisu postali općom svojinom književnoga jezika.“ (Vince, 1990: 574)

3. Zaključak

U 19. stoljeću vidljiva je otvorenost hrvatskog jezika prema stranim riječima, pa stoga ne iznenađuje činjenica da su mnoge riječi koje su se prevodile na hrvatski jezik zvučale čudno jer je tadašnjim govornicama, a slično se događa i sada kada se stvori prikladna hrvatska riječ za ustaljenu stranu riječ, hrvatska zamjena zvučala neobično.

Bogoslav Šulek nastojao je dati prikladne prefikse i sufikse te je u tome nastojao biti dosljedan jer se u radu vidjelo kako je koristio iste nastavke stavljajući ih na različite osnove, od imeničkih ih do priložnih.

Kod prefiksne tvorbe vide se neki prefiksi koji su potvrđeni i prije Šuleka, a koje su mu bile osnovica pa je najviše zabilježenih riječi s *polu-* i *protu-* koji većinom potječu od njega.

Sufiksanim tvorbenim načinom mnoštvo je imenica, od mjesnih, mislenih, glagolskih do zbirnih. Primjeri koji su navedeni potvrđuju kako ih je tvorio onim sufiksima koji su i danas karakteristični u tvorbi riječi. Isto je u tvorbi pridjeva gdje su primjeri identični današnjim.

Dosta je zabilježenih imenica za vršitelja radnje, kao i onih imenica koje označavaju pomagala.

Navedene riječi pokazuju kako mu nije bilo strano ni stvaranje uvećanica i to različitim sufiksima.

Mnoge riječi stvara sažimanjem, kada koristi početni dio prve riječi i zadnji dio druge riječi, te tu pripadaju nabrojane riječi s nastavcima *-bran, -jav, -kaz* te *-zor*.

Složenice na *-slovje, -slovac, -mjer* zabilježene su u rječnicima prije njegova, a on navodi te riječi i daje svoje koje su rađene prema takvom uzoru.

Šulek je bio upoznat sa stručnom terminologijom iz raznih područja pa se u rječniku javljaju složenice nastale slaganjem dviju riječi: *munjokrug, munjolučba, sitnomjerstvo, vodovodstvo, žutomjedarnica* i dr.

Česti su pridjevi nastali složeno-sufiksialnom tvorbom koji u prvom dijelu imaju brojeve, a u drugom dijelu složenice najčešće dolaze imenice. Takve složenice potvrđene su i u Mažuranić-Užareviće vu rječniku.

Njegov rječnik daje i polusloženice neologizme koje se većinom danas ne upotrebljavaju u obliku polusloženica.

Dani su i primjeri koje označava kao vulgarizme te koje su njihove zamjene pa se i iz toga može vidjeti kako je nastojao da hrvatski jezik bude „čist“, kako od stranih riječi, tako i od nepotrebnih vulgarizama.

U predgovoru jasno daje do znanja kako se ne bi trebali upotrebljavati strani nazivi, a što se i vidjelo u navedenim primjerima, te je očito kako se trudio da Hrvati već po imenu elementa znaju nešto o njemu i njegovim svojstvima.

Ovaj rad dao je pregled riječi koje je Šulek prvi zabilježio, a velika većina tih riječi rabila se u govoru, no nije bila potvrđena u rječnicima. Od svih navedenih primjera uočljivo je kako prevladavaju imenice i to najviše one tvorene slaganjem i sufiksialnim tvorbenim načinom.

Pokazalo se kako je Šulek često posezao za riječima iz drugih jezika, naročito češkog, te je neke prilagodio hrvatskomu jeziku, a mnoge posuđenice nije prevodio, budući da su bile prilagođene hrvatskomu tvorbenom sustavu

U nekim primjerima pokazalo se kojem području pripadaju pojedine riječi, od matematike, geologije pa do kemije te je to još jedna potvrda koliko je veliko znanje i trud Bogoslav Šulek unio u izradu ovog rječnika, kao i u ostale svoje radove.

4. Literatura

1. Babić, Stjepan. 2002. Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti
2. Belostenec, Ivan. 1972.-1973. Gazophilacium (pretisak). Zagreb: Liber: Mladost
3. Dadić, Žarko. 1998. Rad Bogoslava Šuleka na prirodoslovnom nazivlju u Zbornik o Bogoslavu Šuleku. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, str. 37-45
4. Gostl, Igor. 1998. Bogoslav Šulek – otac hrvatskoga znanstvenog nazivlja u u Zbornik o Bogoslavu Šuleku. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, str. 75-84
5. Jonke, Ljudevit. 1954. Šulekova briga o hrvatskoj naučnoj terminologiji. Zbornik radova Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, knj. 2, 67-81
6. Gabrić-Bagarić, Darija. 2011. Jakov Mikalja - Blago jezika slovinskoga (transkripcija + pretisci). Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje

7. Muhvić-Dimanovski, Vesna. 2005. Neologizmi-problemi teorije i primjene. Zagreb: Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
8. Muhvić-Dimanovski, Vesna. 1998. Šulekovi neologizmi u Zbornik o Bogoslavu Šuleku. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, str. 103-109
9. Mažuranić, Ivan i Užarević, Jakov. 1842. Njemačko-ilirski slovar: http://reader.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/display/bsb10588914_00005.html, 31. kolovoza 2015.
10. Mikić Čolić, Ana. 2012. Tvorba neologizama u hrvatskome jeziku nakon 1990. godine. Osijek: Filozofski fakultet
11. Milković, Alen. 2010. Normiranje neologizama u hrvatskome jeziku. Zagreb: Filozofski fakultet (Sveučilište u Zagrebu)
12. Izabrani članci / Bogoslav Šulek ; priredili Rudolf Maixner i Ivan Esih. - Zagreb : [Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti], 1952. - 250 str. ; 21 cm. - (Noviji pisci hrvatski ; knj. 8)
13. Paušek-Badždar, Snježana. 1998. Bogoslav Šulek i kemija u Zbornik o Bogoslavu Šuleku. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, str.121-128
14. Pranjković, Ivo, 1999. „Bogoslav Šulek“ u knjizi Jezikoslovne rasprave i članci, Zagreb, Matica hrvatska
15. Stulli, Joakim. 1806. Rječosložje: http://digi20.digitale-sammlungen.de/de/fontsize.1/object/context/bsb00078836_00001.html?prox=true&ngram=true&seriesTitle_str=%7BJoakima+Stulli+Dubrocsanina+rjecsos%C3%B2xje+u+Dubravniku+MDCCCVI%7D&hl=scan&fulltext=Lex&mode=simple&context=Lex, 31. kolovoza 2015.
16. Šulek, Bogoslav. 1874./1875. Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenog nazivlja. Zagreb: Tiskom narodne tiskare Dra. Ljudevita Gaja
17. Tanocki, Franjo. 1998. Šulekov rječnički prinos razvoju hrvatskoga književnoga jezika u Zbornik o Bogoslavu Šuleku. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, str. 171-175
18. Turk, Marija. 1998. Prvedeno nazivlje u Šulekovu rječniku u Zbornik o Bogoslavu Šuleku. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, str. 177-190

19. Težak, Stjepko i Babić, Stjepan. 2009. Gramatika hrvatskoga jezika-priručnik za osnovno jezično obrazovanje. Zagreb: Školska knjiga
20. Vince, Zlatko. 1990. Putovima hrvatskoga književnog jezika. Zagreb : Nakladni zavod Matice hrvatske

5. Životopis

Zovem se Mia Bilić. Rođena sam 26. srpnja 1991. godine u Vinkovcima. Tamo sam odrasla i završila osnovnu školu Vladimira Nazora, a nakon toga Ekonomsku i trgovačku školu Ivana Domca, smjer ekonomist. Nakon srednje škole položila sam državnu maturu i 2010. godine upisala sam se na Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, odnosno na preddiplomski studij na Filozofskom fakultetu, smjer Hrvatski jezik i književnost. Prvostupnik hrvatskog jezika i književnosti postala sam 2013. godine te odmah nakon toga upisala diplomski studij Hrvatskoga jezika i književnosti, nastavnički smjer.